

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM

METODIKASI KAFEDRASI

**51117000- BOSHLANG'ICH TA'LIM VA SPORT TARBIYAVIY ISH
YO'NALISHI**

**MEHNAT TA'LIMI DARSLARIDA XALQ AN'ANALARIDA KASB VA
MEHNAT TARBIYASINING TUTGAN O'RNI**

MALAKAVIY BITIRUV ISHI

Bajaruvchi: Eshboyeva Gulzoda

Ilmiy rahbar: S.Yuldashev

Malakaviy bitiruv ishi maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasida bajarildi. Kafedraning 2016 yil 28 maydagi majlisida muhokoma qilindi va himoyaga tavsiya etildi (bayonnoma №10)

Kafedra mudiri: p.f.d R.Shodiyev

Malakaviy bitiruv ishi YaDAK ning 2016 yil ___ iyundagi majlisida himoya qilindi va _____ foizga baholandi (boyonnoma №).

**YaDAK raisi :
A'zolari:**

Qarshi-2016

**MAVZU: MEHNAT TA'LIMI DARSLARIDA XALQ
AN'ANALARIDA KASB VA MEHNAT TARBIYASINING
TUTGAN O'RNI**

REJA

KIRISH

I-Bob. Milliy an'analar milliy madaniyatimizda mehnat va kasb tarbiyasi berishning pedagogik asoslari.

1.1.§ Mehnat ta'limi darslarida yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari

1.2§ «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida yangi mehnat tahlimi dasturining maqsad va vazifalari.

1.3.§ Milliy an'analar va milliy madaniyatimiz

1.4 § O'rta osiyada xalq hunarmandchiligining rivojlanishida an'analrning o'rni

II. Bob. Milliy hunarmandchilik asoslarini mehnat ta'limi va tarbiyasiga tadbiq etish metodikasi

2.1 § Hunar o'rganishning milliy ma'naviy asoslari

2.2 § Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasi haqida

2.3. § O'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda mutafakkirlar merosidan foydalanish

2.4 § Bo'lajak o'qituvchilarga tavsiyalar

Xulosa

Adabiyotlar ruyxati

KIRISH

Bo'lajak mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarini ijodiy mehnatga tayyorlash, tafakkurini har tomonlama kengaytirish va chuqurlashtirish barkamol avlodni tarbiyalashda xalq an'analaridan foydalanish muhim muhim vazifasi hisoblanadi. Bu vazifa «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da o'zining aniq; ifodasini topgan. Jumladan ushbu xujjatda «Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi shaxs manfaatlarini ruyobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, yeskorgan tafakkur va ijtimoiy xulq atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir», - deb ta'kidlangan Hukumatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga qaratilgan starategik yo'nallishlga oshirish uchun juda katta ma'suliyatni nazarda tutib, korxonalar va birlashmalarga chinakam bilimdon, tashabbuskor, odamlar bilan ishlashni biladigan va xo'jalik yuritishning yangi sharoitlaridan fan va texnika taraqqiyotini oldingi marralariga chiqishini, tayyorlanadigan mahsulot sifatini tubdan yaxshilashni, ishlab chiqarishning yuqori samaradorligini ta'minlay oladigan kadrlar tayyorlash va tarbiyalash zarurligiga alohida ye'tibor berdi. Yosh avlodni tarbiyalash va xalq xujaligining barcha tarmoqlaridagi ijodiy mehnatga tayyorlash borasidagi mana shu katta ishlar maktabda boshlanib, urta maxsus va oliy maktablarda rivojlanitirilishi kerak. Jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan fan va texnika taraqqiyoti va aqliy mehnat bilan jismoniy mehnatni bir - biriga yaqinlashtirishni, yaxshi ular o'rtasidagi farqni bartaraf qilishni taqozo qiladi.

Bundan shunday xulosa chiqadiki, yuqoridagi ko'rsatib o'tilgan o'quv metodik adabiyotlarni o'rganishimiz asosida mavzumiz **d o l z a r b l i g i** ni aniqlashga harakat qildik. U quyidagicha bo'lishi mumkin:

Mehnat ta'limini o'rganish jarayonida xalq an'analarining tutgan o'rni uni yo'llash usullarini o'rganishdan iborat.

Ilmiy tadqiqot ishimiz **m a q s a d i**: mehnat ta'limini darslarida milliy xalq an'analaridan foydalanish o'quvchilarni kasb – hunarga yo'llash, dars samaradorligini yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash.

Bu maqsaddan kelib chiqqan holda tadqiqot ishimizning **v a z i f a l a r i** quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- dars samaradorligini oshirish;
- mehnat ta'limini o'rganishda xalq an'analaridan foydalangan holda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash bilan dars samaradorligini oshirish;
- ongli kasb tanlashga yo'llashni;

Ilmiy tadqiqot ishimiz **p r y e d m y e t i**: mamlakatimiz prizidenti tomonidan ta'lim tarbiya sohasida, umuman xalq xo'jaligi fan, madaniyat bo'yicha chiqarilayotgan qonunlar, farmonlari mehnat ta'limiga oid bo'lgan o'quv adabiyotlarni, jurnallarni o'rganish.

Maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda ilmiy tadqiqot ishimiz **g i p o t y e z a s i** quyidagicha bo'lishi mumkin, agar:

- Mehnat ta'limini o'qitish metodikasi fanini o'rganish jarayonida xalq an'analaridan foydalanib yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llab olib borilsa ;
- Mehnat ta'limini o'qitish metodikasi fanidan axborot texnologiyalaridan foydalanilsa;

Tadqiqot obekti etib Kattakurg'on tumani –o'rta umumta'lim maktabi tanlandi.

Tadqiqot ishimiz imliy metodik **y a n g i l i g i** bo'lajak mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilariga mehnat ta'limining o'rganish jarayonida xalq an'analaridan, mehnat ta'limini o'qitish metodikasi fanini o'rgatishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib dars olib borilishi bilan samaradorligini oshirish.

Biz o'z Malakaviy bitiruv ishimiz rejalaridagi mavzularni o'rganish bilan mehnat ta'limi darslarida darslarda xalq an'analaridan foydalanib dars samaradorligini oshirish yo'llarini yoritib berish, hamda yoshlarni kasb tanlashga yo'llashga harakat qildik.

I-BOB. MILLIY AN'ANALAR MILLIY MADANIYATIMIZDA MEHNAT VA KASB TARBIYASI BERISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.

1.1.§ Mehnat ta'limi darslarida yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari

Yosh avlodga mehnat va kasbiy ta'lim-tarbiya berish jarayonini mukammallashtirish uchun kasb-hunar pedagogikasining umumbashariy yutuqlari bilan birgalikda milliy pedagogikamizning yutuqlari, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining pedagogik qarashlaridan foydalanish muhim yahamiyat kasb etadi.

«Bugun bizning oldimizda shunday tarixiy imkoniyatlar paydo bo'ldiki, - dugan edi Prezidentimiz I.A. Karimov – biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, milliy davlatchiligimiz negizlarini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni Yangi jamiyat qurilishiga tatbiq etmog'imiz kerak» (I.A. Karimov: O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. – T.: «O'zbekiston», 1995. -9 b.). Shu ma'noda o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda, ayniqsa milliy hunarmandchilik va zamonaviy industrial kasblarda o'ziga xos mehnat mazmuniga e'tibor qaratish talab etiladi. Buyuk ajdodlarimiz kasb-hunarli kishilarni hunarmand deb atashgan hamda ularning jamiyatdagi ijtimoiy holatini hunarmandchilik bilan bog'lagan. Chunki Markaziy Osiyoning qo'li gul ustalari yaratgan san'at durdonalari kishilarga zavq beradi. Zero har bir davr hunarmandchilik namunalarida insonlarning go'zallik tuyg'ularini tarbiyalaydigan o'sha davrning g'oyalari, maqsadlari va orzulari ifodalangan. Har bir hunarmand o'z hunarini faqat o'ziga xos mehnat mazmunlari bilan boyitib, hunarini rivojlantirib kelgan. Shunda har bir usto o'z davrida hunarning mehnat mazmunida Yangi qirralarini ijod qilib boyitgan. Shuning uchun buyuk ajdodlarimiz o'z asarlarida har bir hunarga xos fikrlarini ifodalaganlar. Ulardan biri bunday degan edi: «Ey farzand, agar oqil, dono bo'lay desang, hunarmand bo'lishni o'yla, hunarmandchilik sababidan izzat-hurmatga erishasan, agar hunardan bebahra bo'lsang, quruq soyasiz daraxtga o'xshab qolasan. Ey farzand, aqlu farosatli va

ilmiy hunarli kishilar bilan do'st bo'l. Hunarsiz kishida xosiyat bo'lmaydi. Mehnatdan, ilmiy hunar o'rganishdan uzoqlashma». Axloqshunos olim Majid Havoiy hunarmandchilik to'g'risida bunday degan edi: «Kasb va hunarmandlarni e'zozla, hunarmandchilikka ruju qo'ygan xalqning hurmat va e'tibori oshadi». Payg'ambar Dovut alayhissalom temirchilik, al-Farobiy bog'bonlik, shoir Sakkokiy pichoqchilik, shoir Zavqiy esa mahsido'zlik bilan tirikchilik o'tkazgan. Bobomiz Xo'ja Baxovuddin Naqshband ham hunarmandchilik bilan shug'ullanib, Turkistonda birinchilardan bo'lib odamlarni hunar o'rganishga va hunarmandchilik bilan shug'ullanishga chorlaganlar.

Bugun Sharq mutafakkirlarining kasbiy ta'lim-tarbiya usulariga qayta-qayta murojaat qilishimiz zaruratga aylanmoqda. Sharqo' qomusiy olimlari pedagogika va kasbiy pedagogika muammolariga kasb ta'limi tarbiyasining maqsadlari, mazmuni, shakli va usullariga doimo e'tibor bilan qaragan. Ular aqliy va jismoniy mehnat jarayonida shaxsning shakllanishiga qat'iy ishonganlar. Al-Kindiyning fanlar klassifikasiyasida kasbiy ta'limda muntazamlik va davriylik yetakchi bo'lishligi ta'kidlanadi. Sharq mutafakkirlari xalqimiz ma'naviyati.yu oilada yoshlar tarbiyasining yaratuvchilik rolini chuqur his qilgan holda, ularning dono fikrlarini asarlari orqali ifodalaganlar.

A.Donish bilim va hunar egallamay, o'zining nasl-nasabi bilan maqtanib yuradigan yoshlarni qattiq tanqid qiladi. Uning fikricha bunday yoshlar, biror ijobiy fazilatga ega emas, ular hosil bermaydigan mevali daraxtga o'xshaydi, undaylarning jamiyatga foydasi tegmaydi, aksincha zararli ta'sir ko'rsatadilar.

Boshqa buyuk Sharq mutafakkirlari mehnat va kasb to'g'risidagi fikrlarini qo'yidagicha fiodalaydi:

A. Navoiy: *«Umrni Zoya etma mehnat qil, mehnatni saodatini kalitini bil».*

X. Dehlaviy: *«Ba'zi kun yoshlar safida bo'zla ammo, ish tadbirini keksadan izla».*

X. Dehlaviy: *«O'ylasang hayotning salohatini, o'ylagin mehnatning ham mohiyatini».*

X. Dehlaviy: *«Ishni ko'rib ko'plar shimranadi, ko'proq bajarganni eng yaxshi deng».*

Al-Beruniy: *«Har shirish jon qilsa harakat, harakatga qarab topar barakat».*

Shunga o'xshash misralarni Sharq mutafakkirlari asarlarida juda ko'plab topishimiz mumkin.

Katta avlodlarga o'zlarida kasb-hunar yuzasidan to'plagan bilimlarini o'rgatib borgan taqdirdagina shu jamiyatda rivojlanish bo'lishi mumkin. Shunday ekan, mustaqil respublikamizda tarkib topayotgan demokratik asosdagi jamiyatni rivojlantirish, yangi avlodga kasb-hunar yuzasidan tajribalarni egallab olishlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratmoq lozim. Kattalar kasb-hunar tajribalarini egallab olgan yosh avlod, uni tajribalar, kashfiyotlar va ixtirolar bilan kengaytiradi, boyitadi, rivojlantiradi va takomillashtiradi. Shu tufayli kasb-hunardan tajribalar to'planib boradi, bilimlar, ko'nikmalar tizimlari hosil bo'ladi. Keng ma'nodagi kasb-hunar tarbiyasi deganda, biz insonni muayyan bir ijtimoiy-iqtisodiy mehnat funksiyalarini bajarishga tayyorlash uchun unga aniq bir maqsadga qaratilgan va tizimli holda ta'sir ko'rsatishini tushunamiz. Yangi avlodlar mehnat tarbiyasi vositasida ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy hayotning turli sohalarida qatnashishga tayyorlanadilar. Fan, texnika, texnologiya, madaniyat, ishlab chiqarish, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy munosabatlarning uzviy holatda rivojlanib borishiga qarab kishilarning tajribasi ham ortib xilma-xil bo'lib borgan. Bu esa ana shu tajribani yosh avlodga o'rgatishni qiyinlashtiradi.

Sharq allomalari, donishmandlari hayotni boshqarishda, ayniqsa tarbiya sohasida juda ajoyib, foydali maslahatlar berganlar. Ular inson bu hayotda «men baxtiyorman» deb o'tishi uchun o'zining qobiliyati va imkoniyatiga qarab, sevgan kasbini to'g'ri tanlashi kerak ekanligini o'z asarlarida ta'kidlaganlar.

Tajribalardan ma'lumki, yaxshi kasb-hunar tarbiyasini olmagan o'quvchi bilan ishlash ancha muammolarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Buning asosiy ildizi oiladagi «Ota-kasb» va «Ustoz-shogird» kabi ijobiy muhit yaratilishi, ota bilan onaning hamkorligining mavjudligidan kelib chiqadi. Shu o'rinda

A.Rudakiyning: «Har kimki hayotdan olmasa ta'lim, unga o'rgata olmas hiech bir muallim», degan misralarini keltirish mumkin.

Shunday ekan, biz har birimiz hayotdan ta'lim olib, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodlarni mustaqil davlatimizning ishonchli a'zolari qilib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

1.2§ «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida yangi mehnat ta'limi dasturining maqsad va vazifalari.

O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida yangi mehnat tahlimi dasturining maqsad va vazifalari.

O'zbekiston Respublikasi oliy majlisining 1995 yil fevralidagi birinchi sessiyasida Prezidentimiz I.Karimov «Ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg'onish g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi deb ta'kidlangan.

Binobarin «ta'lim to'g'risida»gi qonunning 12 moddasida «Umumiy o'rta ta'lim bilimlarining zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va tahlimning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi» deyilgan.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining «Uzliksiz ta'lim tizimi va turlari» bo'limida o'qitilishicha «Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishdagi to'qqiz yillik umumiy o'rta xamda uch yillik maxsus, kasb- hunar ta'limini joriy etishdan iboratdir. Bu esa umumiy dasturlaridan o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi dasturiga izchili o'tilishini tahminlaydi deb ilgari surilgan g'oya mazkur sinflari uchun Mehnat ta'limini o'quv dasurini to'zishga asos solgan.

Umum ta'lim maktabida Mehnat tahlimi fanini o'qitishning maqsadi o'quvchilarni faol va jismoniy mehnat turlari, jarayonlari hamda kasblar bilan tanishtirish, ularda dastlabki mehnat ko'nikmalari va malakalarini, mehnatga qiziqish va mehnatsevarliklarini shakllantirish, mehnat va kasblarini kadrlarga, ularni ahamiyatini tushintirishga o'rgatib, hamda kasb tanlashga tayyorlash orqali ularning kasbgacha tayyorgarliklarini amalga oshirishdan iborat.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun mehnat ta'limini ta'limiy – tarbiyaviy va rivojlantiruvchi xizmat vazifalarini bajarish lozim bo'ladi.

Mehnat ta'limining tahlimiy xizmat vazifalari –o'quvchilarni barkamol shaxslar bo'lib shakllantirish uchun ularga Mehnat jarayonlari, kasblar, umumiy

texnologiya, texnika va ishning ilmiy asoslarini o'rgatish, kamida uchta kasb bilan dastlabki tanishtirish orkali ularning kasbgacha tayyorgarliklarini amalga oshirish va kasb- hunar kollejlarda ta'lim olishga tayyorlashdan iborat.

Mehnat ta'limining tarbiyaviy xizmat vazifalari - mehnat tahlimi jarayonida o'quvchilarning mehnat va kasbga munosabatlari yuqori ahloqiy sifatlarini, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va tadbirkorlikni ahamiyatini shakllantirib tarbiyalashdan iborat.

Mehnat ta'limining rivojlanuvchi xizmat vazifalari –Mehnat ta'limi mashg'ulotlari jarayonida aqliy, jismoniy, ahloqiy, badiy-estetik tarbiya va ta'lim berish, kasbgacha tayyorgarliklarini amalga oshirish orqali ularni barkamol shaxslar bo'lib yetishishlariga yordam berishdan iborat.

Mehnat ta'limi fanining mazmuni shartli ravishda uchta, yahni mehnat ta'lim tayyorgarligi, kasblar buyicha tayyorgarlik va kasbgacha maxsus tayyorgarlik qismlariga bo'linadi, bular har bir darsda, o'qituvchi va uslubchilar tomonidan ilmiy uslubiy nuqtai nazardan hisobga olingan holda tahlil qilinib berilishi mehnat tahlimi mashg'ulotlarining aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishini tahminlaydi.

Mehnat ta'limining yo'nalishlari maktab atrofidagi korxonalar va tashkilot, kasb-hunar kollejlari keng tarqalgan sohalar, kasblarga muvofiq tanlab olinadi. Binobarin, har bir maktabda Mehnat ta'limining qo'yidagi yo'nalishlari asos qilib olinishi mumkin.

- Yog'och va unga ishlov berish texnologiyasi.
- Metall va unga ishlov berish texnologiyasi.
- Gazlamaga ishlov berish texnologiyasi.
- Pazandachilik asoslari
- Qishloq ho'jaligi asoslari va boshqalar.

Maktablarda ushbi yo'nalishlardan ayrimlari va sinflarda shu tanlangan yo'nalishlarga muvofiq xolda ishlab chiqarish asoslari va kasbga yo'naltirish kursi o'qitiladi.

Asos qilib olingan mehnat ta'limi yo'nalishlari qo'yidagi bo'limlar buyicha o'zaro uyg'unlashtirilgan nazariy bo'limlar va amaliy ish ko'nikmalari beriladi.

1. Materialshunoslik asoslari.
2. Asbob-uskunalar xaqida ma'lumot va ishlatish usullari.
3. Mashina. Mexanizm, stanoklar va moslamalarining umumiy tuzilishi va ishlatish asoslari.
4. Mahsulotlar ishlab chiqarish asoslari texnologiyasi.
5. Xalk xunarmandchiligi kasblari buyicha umumiy ma'lumotlar berish va o'zaro turdosh uchta kasb yo'nalishi buyicha kasbgacha tayyorgarlikni amalga oshirish.

Bular bilan birga har-bir yo'nalish buyicha uy-ro'zg'or madaniyati va unga tegishli ta'mirlash ishlarini bajarish ko'nikmalari shakllantirib boriladi.

Tanlangan soxalar buyicha elektrotexnika vositalari, ulardan foydalanish va ta'mirlash asoslari urgatiladi.

Har-bir soha yo'nalishi buyicha komppyyuter texnologiyasida foydalanish, ularga oid iktisodiy, hukuqiy va ekologik bilimlar hamda Mehnat xavfsizligi qoidalari o'zaro uyg'unlashtirish holda o'rgatib boriladi.

Maktablarda hamma yo'nalishlari uchun badiiy mehnat texnologiyasi mavzulari o'qituvchi tomonidan sohalar buyicha tanlab olinish mumkin.

Mehnat tahlimi darslarida kasblar turlariga oid bilim, ko'nikma va malakalar maktab joylashgan xududidagi imkoniyat va ehtiyojlarni hisobga olgan holda tanlanadigan kasblar asosida shakllantiriladi.

Qishlok xo'jaligi Mehnat ta'limi zaminida mag'ulotlar mazmuni asosan xalq hunarmandchiligi kasblari va yosh fermerlik yo'nalishida olib boriladi.

Yirik sanoat ishlab-chiqarishi rivojlangan xududlardagi maktablarda mehnat ta'limi darslarida o'quvchilarni shu sanoat sohasiga oid zamonaviy kasblarga yo'naltirish ko'zda tutilishi lozim.

Ta'limni amalga oshirishdagi tashkiliy vazifalar:

- Havfsiz va qulay sharoitlarga ega bo'lgan nazariy mashg'ulotlar uchun o'quv xonasi va amaliy mashg'ulotlar uchun ustaxonalar tashkil qilish.
- Mashg'ulotlar uchun zarur xom ashyo, material, asbob uskunalari, moslama, stanoklar bilan amaliy ishlar jarayonini tashkil etish.
- Sanitariya-gigiyena, mehnat havfsizligi meyoriy hujjatlarida belgilangan talablarni muntazam bajarilishini ta'minlash va uni nazorat qilib borish.
- O'rgatilayotgan kasblar buyicha korxonalar, tashkilotlar bilan doimiy aloqa o'rnatish.
- Rasmiy xujjatlar: me'yoriy rejalashtirish hujjatlari, ustaxonadagi mehnat xavfsizligi va sanitariya-gigiyena va birinchi tibbiy yordam koidalariga doir xujjatlarni yoritish.

Uslubiy vazifalar:

- Mashg'ulotlarda ilg'or pedagogik texnologiya, pedagogika, didaktika, xususiy metodika, psixologiya va maxsus fanlarning ilmiy xulosalaridan keng foydalanish.
- O'quvchilarning o'zlashtirishlarini aniklash va nazorat qilishni davlat standartlari asosida amalga oshirish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quvchilar soni shahar maktablarida 25 va undan ortik, qishlok maktablarida 20 va undan ortik bo'lsa, Mehnat ta'limi darslari shu sinflardagi o'quvchilarni ikki guruhga ajratilgan holda olib boriladi.

Xalq hunarmandchiligini ayrim nodir kasblarini o'rgatish uchun usta-shogird yoki ota-o'g'il, ona-kiz shakllaridan foydalaniladi.

Bunday mashg'ulotlarni tegishli xalq ustalari bilan maktab o'rtasida to'zilgan shartnomalar asosida tashkil qilinadi.

Mehnat ta'limining barcha yo'nalishlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'quv yilining yozgi, bahorgi va qishki amaliy mashg'ulotlar davrida olingan bilim, malaka va ko'nikmalarini mustahkamlash maqsadida ishlab chiqarish jarayoni bo'lgan (ustaxonada, fermada, korxonada, jamoa xo'jaligida yoki xunarmand usta xuzurida) tashkil qilishdan iboratdir.

1.3§ Milliy ananalar va milliy madaniyatimiz

Istiqlolimiz sharofati bilan milliy qadriyatimizni, urf-odatlarimizni tiklash, o'rganish va rivojlantirish xalq ta'limining dolzarb masalasi bo'lib qoldi.

Ma'lumki, o'zbek xalqining yuksak sanhati va madaniyati uning kashtalarida, plaklarida ham o'z ifodasini topgan va asrlar osha saqlanib kelmoqda. Ajdodlarimiz o'z hunarlarini, san'atlarini kelgusi avlodlarga eson-omon yetkazish,

ularni o'tmishimiz madaniyati-yu, san'ati bilan oshno qilish uchun nechog'li katta g'ayrat-shijoat bilan, ko'z nurini, qalb qo'rini sarflab, tinimsiz mehnat qilganlar.

Xalqning qiyofasi avvalo o'z ajdodlaridan meros bo'lib kelayotgan Ma'naviyatu-madaniyatdan oziqlanadi va shakllanadi. Bu madaniy meros har bir yangi avlodning kamolotiga xizmat etmog'i va uning shuurinda takomillashib, kelgusi avlodga yaqinda sayqallanib yetib borishi lozim.

Milliy an'analar va milliy madaniyatimiz kelgusi avlodga qay darajada yetib borishi avvalo maktabga, uning milliylikiga bog'liq, yahni ota-bobolarimiz, momolarimiz tomonidan meros qilib qoldirib kelayotgan murakkab texnologiyani o'rganish kasbkorlarini rivojlantirish, milliy ruhni tarbiyalash muhim vazifalardan hisoblanadi.

Olohgaga beaded shukurlar bo'lsinki, vatandoshlarimiz 11 yil mustaqillik nashidasini surmoqda. Mustaqillikni mustahkamlash faqat iqtisodimizni yaxshilash emas, balki unitilayotgan milliy qadriyatlarimizni tiklash, o'zbek milliy hunarmandchiligini oyoqqa turg'izishdan ham iboratdir. O'zbek xalqi qadimdan qo'li hunarmand xalq bo'lgan.

Buni tarix solnomalarining o'zi aytib turibdi. Lekin keyingi sakson yil davomida xalqimiz istibdodli tuzum ta'sirida o'z milliy qadriyatlarini, san'atini unitayozgan edi. Lekin shunga qaramasdan mamlakatimizda aholining milliy ehtiyojlarga bog'liq bo'lgan pichoqchilik, yog'och o'ymakorligi do'ppido'zlik, kulolchilik, milliy choponlar kabi sohalari rivojlanib kelgan.

Lekin bu soxalar keyingi paytlarda ma'lum bir oila yoki mahalla aholilari shug'ullanuvchi tor doiralarga mansub bo'lib qolgan.

O'z vaqtida prezidentimiz tomonidan 1997 yil 31 mart «Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab quvvatlash chora tadbirlari to'g'risida» maxsus qarorni e'lon qilinishi milliy hunarmandchilikni va amaliy san'atni rivojlantirishga keng yo'l ochib berdi.

Ushbu qarorda xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'ati buyumlari asosiy turlarini rivojlantirishga jiddiy e'tibor berilgan.

Jumladan, ushbu qarorga ko'ra xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atni rivojlantirishni markazlantirish ko'zda tutilgan. Bu esa belgilangan sohalarini rivojlantirish uchun tegishli joylarda hunarmandchilik maktablari yoki ustaxonalarini tashkil etish va mablag' bilan tahminlash imkoniyatini beradi.

Qaror chiqqanda kundan boshlab xalq ustalarining «Usto» birlashmasi va «Musavvir» ilmiy ishlab chiqarish markazi, «Hunarmand» uyushmalariga moliyaviy yordam ko'rsatish uchun 150 million so'm miqdorida mablag' ajratildi.

Shuni e'tiborga olish kerakki ushbu qaror milliy xunarmandchilik va amaliy san'at bilan shug'ullanayotgan shaxslarni 5 yil muddatga daromad soliqlaridan ozod qilishni ko'zda tutadi. Bu esa o'z-o'zidan ko'rinib turibdiki maxalliy hunarmandchiligimizni va musavvirларimizni moddiy manfaadorligini oshiriadi.

Qarorda badiiy xunarmandchilik va amaliy san'atning eng yaxshi namoyondalari xizmatlarini, ularni milliy madaniyatini yanada rivojlantirish maqsadida «O'zbekiston Respublikasi xalq ustasi» unvonini ta'sis etish maqsadga muvofiq deb topilgan.

Istiqlol sharofati bilan biz o'tmishimizni, ma'naviyatimizni qayta tikladik. Ma'naviyatimizni shunday sarchashmalari borki, ular insonga bir umr ma'naviy ozuqa beradi. Bu sarchashmalarga murojaat etganimiz sari yangi-yangi qadriyatlar ochilaveradi.

Endigi gap yoshlarning ajdodlar ishini davom ettirishlariga, hunarmandchilik kasbini egallashga intilishlarida qoldi.

Yoshlarimiz maktabdan tashqari bo'sh vaqtlarini bexuda ko'cha changitishga sarflamay, turli kasb-hunar sohalariga shogird tushib ish o'rgansalar, besh-o'n yil o'tib qarabsizki hamma toifadagi hunarmandlar o'zimizda bo'ladi.

Bu o'z navbatida yoshlarning ro'zg'or tebratishda ota-onalarga yordami bo'lib, o'zlarining kelajaklari uchun ham kerakli yumush bo'ladi. Eng muhimi mehnat bilan mashg'ullik, ularni nojo'ya xati-harakatlardan befoyda mashg'ulotlardan asrab qoladi.

2.Zardo'zlik.

Zardo'zlik-hunarmandchilikning qadimiy turlaridan biri-zar ip bilan naqsh (kashta) tikish kasbi. U forscha zar (tilla), do'zi (tikmoq) so'zini angladi.

Zardo'zlik san'ati uzoq tarixga ega. Zardo'zlikning vatani Vavilon bo'lib, u Rim imperiyasiga qarashli bo'lgach, zar, ipak va jun ip qo'shib tikilgan rang-barang kashtachiligi bilan butun dunyoga mashhur bo'lgan. Vizantiyada zardo'zi kiyim-kechaklarni faqat imperator ahyonlari va aslzodalar kiyingan. Vizantiya bilan muntazam madaniyat hamda siyosiy hamkorlik qilishi tufayli zardo'zlik san'ati Eron podsholigi saroyida ham rivoj topgan. Eronda zardo'zlik san'atining rivojlanganligiga XV-XVII asrda ishlangan zardo'zlik namunalari misol bo'la oladi.

O'rta Osiyoda zardo'zlik juda qadimdan rivojlanib kelayotgan xalq amaliy sanhati turlaridan biridir. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalardan ma'lumki, O'rta Osiyo xalqlari orasida qadimdan I-II asrlarda zarbop kiyimlar, badiiy buyumlar keng tarqalgan. 1947 yili Toshkent viloyatining ko'pgina qishloqlarida o'tkazilgan arxeologik topilmada ayol qabrida I-II asrlarga tegishli zarbop kiyimlar topilgan.

XVII asrda yashagan Samarqandlik shoir Fitratning asosiy kasbi zardo'zlik bo'lgan, u matolarga zardan ajoyib kashtalar tikkan. XIX-XX asr boshlarida zardo'zlikning o'ziga xos maktabi yaratilgan. O'zbekistonda Buxoro, Samarqand, Farg'ona va boshqa joylarda zardo'zlik maktablari ochilgan. Qimmatbaho matodan tayyorlanadigan zardo'zi kiyimlar mahalliy aholining turli tabaqalari o'rtasida keng tarqalgan. Bu kiyim-kechaklar asosan amir saroyidagilar, shahar boylari uchun tikilgan. Yuzlab qo'li gul ustalar amir saroyining ehtiyoji uchun ishlagan. Bu ustalarning ko'pchiligi ota-bobosidan meros bo'lib, kasbi saroy ahllari uchun ishlagan. Bu ustalarning ko'pchiligi ota-bobosidan meros bo'lib, kasbi saroy ahllari uchun kamzul, chakmon, chayavor, payafzal, belibog', salla, quloq va jul tikishdir. Bu kiyimlar xon buyurmasi yoki yaqinlari tomonidan bironta oilaviy tantana yoki bayram munosabati bilan tayyorlash buyuriladi. Hyech kim, xatto eng katta amaldorlar bu kiyimlaridan hyech birini o'ziga buyurtirishga xaqi yo'q edi, ular zarbof kiyimlarni amir sovg'a qilgandagina kiyishlari mumkin edi. O'rta Osiyoda

zardo'zlik boshqa hunarmandchilik kabi maxsus tashkilotga uyushgan edi. O'sha vaqtda Buxoroda 350ga yaqin zardo'z ustalar bo'lgan. Ular ustidan nazorat qilib turadigan maxsus tashkilotlar bo'lgan. Maxsus tashkil etilgan tashkilotga amirning saroy ustalaridan tashqari yollanib ishlaydigan xususiy ustalar-xalfalar ham kirar edi.

Turli davrlardagi ustaxonalar tayyorlagan mollari turlicha bo'lgan. Muzaffarxonning xonligida xususiy ustaxonalarga ancha erkinlik berilgan, podshohlik ustaxonalarida nima tikilsa, o'shalarni ham tikishga ruxsat berilgan.

Serquyosh O'zbekistonimizga tashrif buyurgan har bir sayyoh Sharqning go'zal xotin-qizlariga qarab ularning haqiqiy san'at ustida ish olib borayotganligidan tasanno aytadi. Zardo'zlik kiyimlari hozirgi kunda xotin-qizlarning milliy kiyimiga aylanib bormoqda. Nafosatga boy o'zbek xotin-qizlari chinakam mehnat qilib, nodir asarlar yaratib zardo'zlik san'atining xazinasiga katta xissa qo'shmoqdalar. Qadimiy va hamisha navqiron san'at turlaridan biri bo'lgan zardo'zlik san'atining kelajagi porloq. Albatta, kelajakda ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan bu san'atni yanada rivojlantirib insonga estetik zavq bag'ishlaydi. Kelajakda xotin-qizlar boshida oltinday tovlanib turgan chiroyli do'ppilar, oyoqlarida tovlanib turadigan poyafzallar xonadonlarga fayz kiratadi.

3.Kashtachilik

O'zbek milliy kashtachiligi (kashtado'zlik) amaliy san'atning eng qadimiy turlaridan bo'lib, u xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Kashtachilik san'ati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuhrat qozongan. O'zbek xalq ustalari qo'llari bilan tikilgan so'zana, zardevor, gulko'rpa, choyshab kabilar Belgiya, Amerika Qo'shma Shtatlari, Hindiston, Afg'oniston kabi xorijiy, shuningdek, mamlakatimizning Farg'ona vodiysida faqat xonadonlarda emas, balki muzeylarda doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Hozirgacha buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang-barangligi bilan kishilarni hayratga solib kelmoqda. Badiiy kashtachilik uzoq tarixga ega, buni arxeologik topilmalar va yozma manbalar isbotlab bermoqda. O'zbek kashtachiligi iqlim,

tabiiy sharoit, muhit bilan bog'liq holda barcha kasb-hunarlarini bilan birgalikda rivoj topgan. Kashtachilik san'atining eng qadimiysi saqlanmagan. XIV— XV asrlarga mansub miniatyuralar orqali kashtachilikning juda qadimdan rivojlanganligini ko'rish mumkin. Ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo Amir Temur saroyida o'zbek milliy kashta bezaklarini ko'rganini kundaligida yozib qoldirgan. 1467 yili Kamoliddin Behzod «Zafarnoma»ga ishlagan «Temur taxtida» miniatyurasida chodirga ishlangan kashtani ham aks ettirgan. XIX asrning ikkinchi yarmida kashta tikish mashinasining ixtiro etilishi kashtachilik korxonalarining vujudga kelishiga asos soldi. Mashinada kashtalarning ko'p ishlab chiqarilishi ularning badiiyligiga putur yetkazdi. Qo'l kashtalari unutila boshlandi. Lekin ayrim xillarigina saqlanib qoldi. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi va rivojlandi. O'zbek kashtalariga nazar solsak, unda Hind, Xitoy, Rus, Afg'on, Qozoq, Qirg'iz va Tojik kashtachiliklarining usul va uslublarini uchratamiz.

Bu san'atda har bir millatning o'ziga xos eng ko'p qo'llaydigan naqshlari bo'ladi. Chunonchi o'zbek kashtalarida o'simliksimon, geometrik hamda gul naqshlari ko'p bo'lsa, rus kashtachiligida geometrik, o'simliksimon shakllar, gullar, qush va mevalar ko'p tasvirlanadi. Hayvonlar, shox va tuyuqlarni eslatuvchi elementlar tasvirlanadi.

Qadimiy an'analarga ko'ra, o'zbek qizlari — bo'lajak kelinchaklar seplari — har xil kashtachilik buyumlarini o'zlari tayyorlashlari lozim edi. Kashtalar qanchalik nozik, chiroyli bo'lsa, qayliq shunchalik yuqori baholanar edi. Qizlar 7—9 yoshidan boshlab kashta tikishga o'rgatilardi. Ular uch, to'rt yildan keyin mustaqil kashta tika boshlaydilar. Yetishib chiqqan kashtachilar o'zining san'ati va tabiatiga ko'ra go'zallik haqidagi orzularini ifodalashga harakat qilganlar. Kashtachilikning muhim turlaridan biri zardo'zlikdir.

Zardo'zlik — zar ip bilan kashta tikish kasbi bo'lib, O'zbekistonda, ayniqsa Buxoroda keng tarqalgan. Zardo'zi usulida tayyorlangan kashtalarda oltin, kumush rangdagi ipak hamd sun'iy ipak va tolalardan foydalaniladi. Kashtachilikning maxsus turlarkdan biri — applikasiyadir.

Applikasiya — lotincha yopishtirish degan ma’noni bildirib, gazlama, qog’oz va boshqa materiallarga rang-barang gazlama, qog’oz bo’laklarini yopishtirish yoki tikish yo’li bilan bezash demakdir. Applikasiya kashtado’zlikning maxsus turi bo’lib, u o’ziga xos texnologiyaga ega. Asosiy matoga rangdor mato parchasini, charm va boshqa-larni qadab, atrofi choklanadi. Applikasiyada ko’pincha izma choklardan foydalaniladi. Kashtaning bu turi O’zbekistonda yaxshi rivojlanmagan. Hozirgi vaqtda ko’pincha bolalar paltolariga, ko’ylaklariga, bosh kiyimlariga har xil qush, meva, gul va hayvonlar tasviri applikasiya usulida choklanadi. Ayrim hollarda ayollarning kiyimlari shu usulda bezatilyapti.

Arxitekturada va biror buyumlarni bezashda applikasiya usulidan keng foydalanib kelinmoqda.

Kashtachilikda bezak buyumlari turlari

O’rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan bo’lib, oilada har bir ayol kashta tikishni bilishi kerak bo’lgan. Shuning uchun har bir oila o’zi uchun so’zana, dorpech, oynaxalta, choyxalta va boshqalarni o’zi tayyorlagan. Bezak buyumlarining turi juda ko’p masalan, so’zana, oynaxalta, choy xalta, zardevor, palak, gulko’rpa, dorpech, bug’joma, parda, belbog’, takyapo’sh (yostiq ustiga yopiladigan), do’ppi, ko’ylak, dastro’mol, hamyon, joynamoz, sumka, nimcha, maxsi-kavush, xaltacha va boshqalar badiiy did bilan bezatilgan. O’tmishda bu kashtalar oq va malla matolarga tikilgan. Keyinchalik satin, shoyi baxmalga tikiladigan bo’ldi. Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari bilan tanishib chiqamiz.

Do’ppi — O’zbekistonda keng tarqalgan yengil bosh kiyim. Do’ppi kiyish dastlab Eronda va turkiy xalqlar o’rtasida, . Rossiyada esa XIII asrda rasm bo’lgan. Asrlar davomida do’ppining turli xillari vujudga kelgan. Baxmalga, satanga, sidirg’a shoyiga ip, ipak va zar bilan do’ppi gullari tikilgan. O’zbekistonda, Toshkent, Chust, Buxoro, Samarqand, Boysun, Shahrizabz do’ppilari mashhur bo’lib, ular o’ziga xosdir. Jumhuriyatimizning barcha rayonlarida do’ppi tikiladi. Uning Iroqi, Chust do’ppi, Gilam do’ppi,

Chakma to'r, Qizil gul, Piltado'zi, Zardo'ppi, To'ldirma deb nomlanadigan milliy do'ppilar bor. Har bir do'ppi yaratilish uslubiga ega bo'lib, ular bir-biridan farq qiladi. O'zbekistonda ommaviy bosh kiyimi asosan uch xil shaklga ega bo'ladi. «Kuloh», «araqchin», «tusdo'ppi».

Kuloh—konussimon bosh kiyim. U asosan darveshlar qalpog'i. Uning matohi toq uchburchak parchalaridan bichilib yonlamasiga tikiladi. Kuloh (erkaklar bosh kiyimi) hozir juda kam uchraydi.

Araqchin — sharsimon do'ppi, uni asosan keksalar kiyadi. Toshkentda sharsimon do'ppilar kanda xayol, bosma, chakmato'r, iroqi chok usullarida tikiladi.

Tus do'ppi — Keng tarqalgan yassi yuzali do'ppi. Ko'pincha tus do'ppi chust do'ppi deb yuritiladi. Tus do'ppilarning birgina klassik variantining o'zida sakkizta yuvelir chok uslubi qo'llaniladi. Masalan, zanjira, to'g'ri chok, chita, kungura, yetalatma, taroq, ova, pildiroq. Chust do'ppisi-ning tepasiga kvadrat shaklida bo'rtib chiqib, yarim shar ko'rinishida bo'ladi.? Toshkent do'ppisi sidirg'a baxmaldan (gulsiz) tikilgan bo'ladi. Buxoro do'ppilari sidirg'a yoki gulli baxmaldan jiyakli qilib tikipadi, jiyagi turli xil ipaklardan rangdor naqshli yo'rma usulida tikilgan bo'ladi.

Joynamoz — yerga solib ustida namoz o'qiydigan to'shama. Islom diniga e'tiqod qiluvchilar ishlatidiadi. U ibodat vaqtida kishini bu dunyodan ajratuvchi omil deb tasavvur qilinadi. Joynamoz har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mehrob shaklida tikilgan bo'ladi. Undan machit, madrasa va uylarda foydalaniladi. U turli o'lchamda bo'ladi. Ibodatni kanda qilmaslik uchun boshqa narsalardan foydalanish mumkin. Masalan, chopon, qiyiqcha, sholcha kabilardan, chunki ular diniy nuqtai nazardan pok hisoblanadi. Joynamoz kashtachilikda juda chiroyli qilib bezatilgan bo'ladi.

Zardevor — uy jihozi, u sidirg'a shoyi baxmal, satinga kashta tikib bezatilgan badiiy buyum .Zardevor o'zbek hamda tojiklarda yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga yoki devoriga ilib qo'yiladi. U zar ip yoki ipak hajimli

bo'lib, eni 40—70 sm, uzunligi mo'ljallangan uyning devoriga moslab tikiladi.

Palak — devorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri. Palakda osmon va to'lin oy aks ettiriladi. Uni qadimda oq yoki malla bo'zga kashta tikib tayyorlangan. U so'zanadan gullarining yirikligi, zaminiga ham kashta qoplanishi bilan farq qiladi.

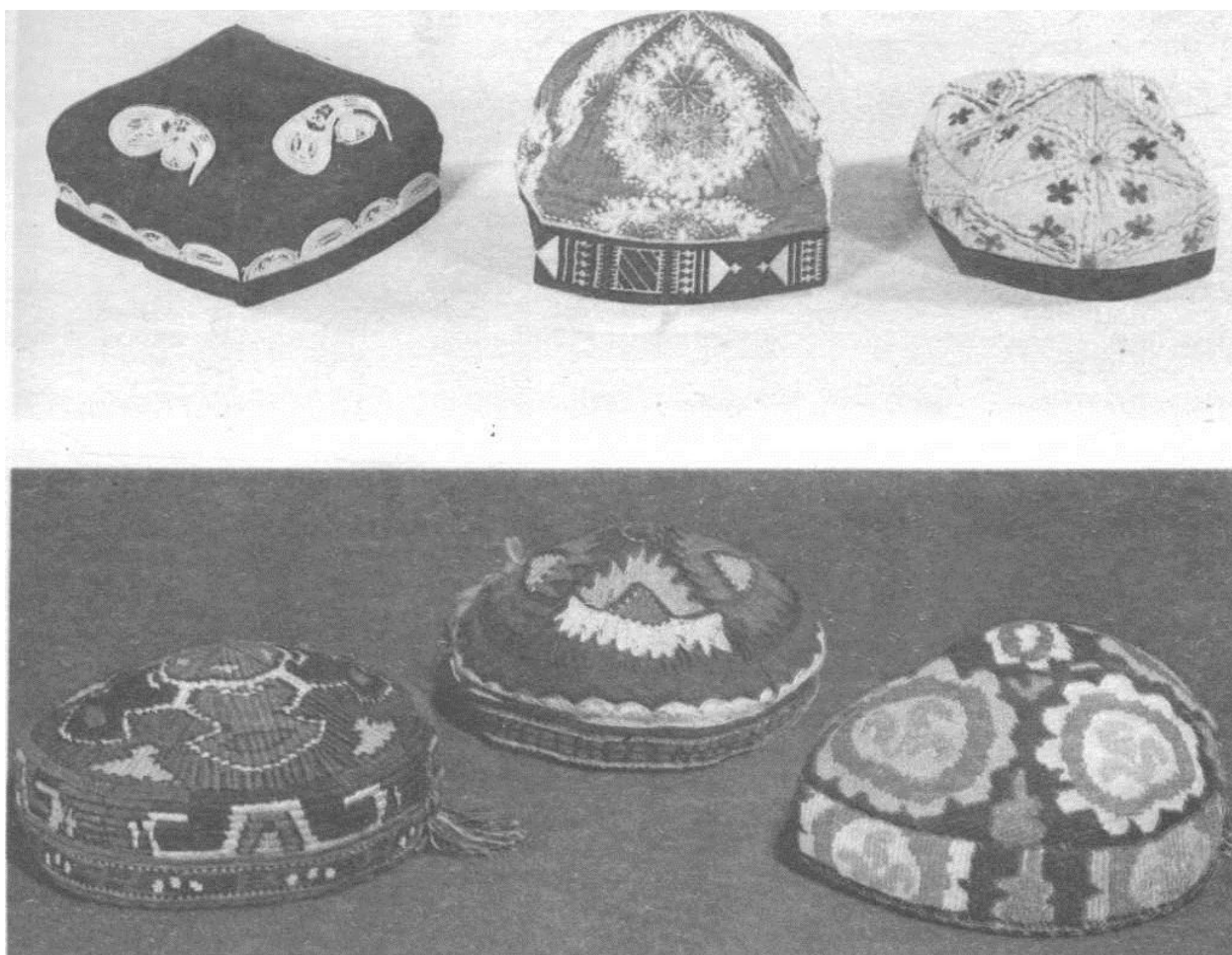
Palakni o'rtasida iirik oy tasviri qizil qirmizi, pushti ipak bilan kashtalanadi va atrofiga juda chiroyli qilib o'simliksimon naqshlar tikiladi. Naqshlar ichida ko'pincha bodom, qalampir elementlari qo'llaniladi. Unda qirqtacha oy ham tasvirlash mumkin, shuning uchun oyini soniga qarab olti oyli palak, o'n ikki oyli palak, hattoki katta uylar uchun qirq oyli palak tikilgani bizga ma'lum. Oylar turli ranglar bilan bir necha xil tasvirlangan. Mashhur kashtado'zlar ba'zida oyni ajoyib naqshlar bilan bezab, o'z mahoratlarini namoyon etganlar. Agar oyni ichi sidirg'a rangda ifodalangan bo'lsa, uni , oypalak, agar naqshli bo'lsa *gulpalak* va hokazo nomlar bilan yuritiladi. Keyingi vaqtlarda palakni qo'l mehnati ko'p bo'lgani uchun *so'zana* deyila boshladi, lekin hozir palakni qo'lda tikishga katta ahamiyat berilmoqda.

Kirpech — kirpo'sh, tokchaga taxlab qo'yilgan kiyim-kechak ustidan yoki devorni vertikal bo'sh joylariga ilib, uyni bezatib turishi uchun ishlatiladigan badiiy buyum. Kirpech kashtalari qo'lda yoki mashinada tikiladi. Kirpech qo'lda ilma kashta bilan bezaladi. U kiyim-kechakni changdan saqlaydi va uyni bezab turadi. Odatda, palakka o'xshatib tikilgani *kirpechpalak* deb yuritiladi. Bu turi ham keng ishlatiladi.

So'zana — forscha so'zani deb ham yuritiladi,igna bilan tikilgan degan ma'noni beradi. So'zana matoga kashta tikib tayyorlangan badiiy buyum bo'lib, xonani bezatish uchun devorga ilib qo'yiladi. U satin, baxmal, shoyi va boshqa matolarga kashta tikib tayyorlanadi. U o'ziga xos badiiy ko'rinishga ega. Matoning rangidan ustalari Aliz kashta zamini sifatida foydalanadilar. Shuning uchun palakdan farq qiladi. So'zana har bir xonadonda bo'lgan, chunki bir qiz turmushga chiqishidan oldin o'zi uchun

so'zana tayyorlagan. So'zana kelinlarning sepi hisoblangan. Kambag'al oilada so'zanani malla, oq bo'zdan, badavlatroqlarida esa shoyidan, baxmaldan tikishgan. So'zana uchun kompozision joylashgan o'simliksimon naqshlardan foydalaniladi. So'zana o'rtasida ko'pincha doirasimon gul tikilib atrofi guldor islamiy naqshlar bilan bezatiladi. So'zana tikish juda qadimdan rivojlangan bo'lib XIX asrgacha bo'lgan so'zanalar saqlanmagan. Faqat XIX asrga oid Samarqand, Nurota, Farg'ona, O'ratepa, Shahrisabz, Toshkent, Farg'ona va boshqa joylardagi so'zana turlaridan namunalar bor. San'atning bu turi ayniqsa O'zbekiston va Tojikiston territoriyasida qadimdan keng tarqalgan. Keyingi paytlarda so'zana mashinada tikilib kelinmoqda.

Choyshab — forscha-tojikcha ro'yjo — tun chodiri degan ma'noni bildiradi. Choyshab asosan taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun, to'shak ustidan to'shaladi. To'shak ustidan yoziladigan choyshab kam kashtali oq surup,

taxmonga tuti-ladigan satin, shoyi, baxmal va boshqalardan tikiladi. Hozirgi vaqtda choyshabdan so'zana kabi badiiy buyum sifatida ham foydalanib kelinmoqda.

O'zbek do'ppilari

So'zana.

Kashta tikish texnologiyasi

Kashta — turli rangdagi ipak, mulina, zar ip bilan igna, ilmoqli bigizda har xil matoga mashinada gul tikishdir. Kashta har xil kiyimlarga, ro'zg'or buyumlariga tikiladi. Kashtachilikda mato, kigiz, charm, karton, zig'ir, jun, ipak, sun'iy iplar, zar iplar, mayin sim, xom charmdan tayyorlangan tasmalar, munchoq, marjon, metall pulakcha, qimmatbaho tabiiy va sun'iy toshlar, shishadan tayyorlangan munchoqlar va boshqa materiallar ishlatiladi.

Kashtachilikda o'ziga xos ish qurollari mavjud bo'lib, ular o'ziga xos operatsiyani bajaradi. Kashtachilikda ignalar, ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar, to'g'nag'ich, angishvona, qaychi hamda chamberaklar ishlatiladi.

Chambarak asosan yog'ochdan yasaladi, u doira, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak shaklida bo'ladi. Kichik kashtalarga doira chamberak ishlatiladi, chunki u qulaydir. Hamma kashtalarga ham chamberak ishlatilavermaydi. Ip va igna kashta tikiladigan matolar qalinligiga mos qilib tanlanadi. Kashtachilikda yog'och dastali ikki xil, ya'ni ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Ayrim materiallarga masalan, charm va kartonga qiynalmasdan tikish uchun ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi. Naqshlar uchun o'tkir uchli 10—12 sm uzunlikdagi qaychilar ishlatiladi. Tikish qulay bo'lishi uchun qatim 50—60 sm dan uzun bo'lmasligi lozim, kashta chamberakda tikilsa angishvona qo'llanilmaydi. Naqsh nusxasi har xil materiallarga har xil yo'llar bilan tushiriladi. Masalan, nusxa ko'chiriladigan qog'ozlar axta, yorug'lik yordamida, naqsh chizilgan qog'ozni material ustidan ko'klab chiqiladi keyin bu qog'ozlar yirtib olinadi. Kashtaga iplar rangini moslab tanlash kashtado'zdan katta mahorat hamda did talab qiladi. To'g'ri tanlangan ip kashta-ning jozibador chiqishiga sabab bo'ladi.

Qo'lda kashta tikishning ikki turi mavjud: birinchisi matoning arqoq qamda o'rim iplarini sanab kashta tikish, ikkinchisi esa matoga gultasviri konturini chizib, erkin kashta tikish turlari. Arqoq o'rim iplari kesishtirib tikilgan polotno yoki bo'z shaklida to'qilgan matolarga tikiladi. Buning sababi kashta tikish-da mato iplarini sanab tikishga qulaydir. Sanama kashta turi O'zbekistonda keng tarqalgan. Erkin kashta mato tanlamaydi, tushirilgan tasvir chiziqlari asosida tikiladi. O'zbek kashtachiligida yo'rma, ilma, iroqi, bosma, xomdo'zi, chamak, chipta xayol, baxya choklar keng tarqalgan. Badiiy kashtalarda turli joydan turli choklar ishlatiladi. Chunonchi Shahrisabzda yo'rma, kandaxayol, Iroqi, Toshkentda ko'proq bosma choki, Buxoro, Nurota, Samarqand yo'rma choki bilan tikiladi.

Chamak choki — kashta tikish choklaridan biri bo'lib, chapdan o'ngga ikki parallel chiziq bo'ylab tikiladi va ip o'tkazilgan igna o'ngdan sanchiladi.

So'ng yuqoriga chapga tomon qiya qilib chiqariladi va pastki chiziqqa parallel ravishda to'g'ri qads :adi hamda pasti ham qiya qilib chiqariladi. Chamak choki ko'pincha naqshlarni ramkaga olishda yoki do'ppi kizaklariga badiiy bezak berishda ishlatiladi. Qaychini kichik o'tkir uchlisi ishlatiladi. Chamak choki rus kashtado'zlari orasida «kozlik» deyiladi.

Baxya choki — kashta chetlarini mustahkamlashga xizmat qilib, matoga xuddi ko'klagandek, lekin bir tekis chok hamda masofa hisobga olinib tikiladi. Shundan so'ng mato o'girilib yana tikib chiqiladi, natijada tekis ip chiziq hosil qilinadi. Bu chok juda qadimdan qo'lda, keyinchalik mashinada tikiladigan bo'lgan. U ikki qator, ya'ni qatorlar o'zaro tutashib chiqishi ham mumkin.

Ko'ppa choki—turli yo'nalishda, ya'ni chapdan o'ngga, o'ngdan chapga, yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga sidirg'a tikib hosil qilinadi. Yonma-yon tikiladigan choklar bir tekis yoki gul shakliga qarab kichikdan kattalashib, kattadan-kichiklashib boradi. Bu chok duro'ya, (ikki tomonlama) sanama, piltado'zi nomlar bilan yuritiladi. Do'ppido'zlikda va kashtalarda juda keng foydalanadi.

Yo'rma choki — yo'rmaki, ilmoqli bichiq yoki igna bilan matoning o'ng tomonida halqalar zanjiri hosil qilib tikipib, bigizga o'tkazilgan ip asosiy matoning sirtida chap qo'l bilan ushlab turiladi. Sanchilib chiqqan igna bilan esa halqa hosil qilinadi. Yo'rma choklari bilan yirik kashtalarning hoshiyalari, gul vabarglarni asosiy shoxga ulaydigan band va boshqalar qadimdan shunday usulda tikilgan. Yo'rma chokdan Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo kashtado'zlari ko'p foydalanadi.

Chindi xayol — do'ro'ya choka, matoga igna qadalib bir me'yorda tikib chiqiladi, teskari o'girib yana tikib chiqiladi. Shu tariqa matoning oldi va orqa tomonida bir xilda gul hosil qilinadi. Bu chok bilan ikki tomoni ham ko'zga tashlanadigan buyumlar, ya'ni sochiq, ro'mol va boshqalarni bezashda ishlatiladi.

1.4 § O'rta osiyada xalq hunarmandchiligining rivojlanishida an'analrning o'rni

Zardo'zlik — hunarmandchilikning qadimiy turlaridan biri zar ip bilan naqsh (kashta) tikish kasbi. U forscha zar (tilla), do'zi (tikmoq) so'zini anglatadi. Zardo'zlik san'ati uzoq tarixga ega. Zardo'zlikning vatani Vavilon bo'lib, u Rim imperiyasiga qarashli bo'lgach, zar, ipak va jun ip qo'shib tikilgan rang-barang kashtachiligi bilan butun dunyoga mashhur bo'lgan. Vizantiyada zardo'zi kiyim-kechaklarni faqat imperator a'yonlari, aslzodalar kiyishgan. Vizantiya bilan muntazam madaniyat hamda siyosiy hamkorlik qilishi tufayli zardo'zlik san'ati Eron podsholigi saroyida ham rivoj topgan. Eronda zardo'zlik san'atining rivojlanganligiga XV—XVII asrda ishlangan zardo'zlik namunalari misol bo'la oladi. Vizantiyadan Qadimgi Rusga ham zardo'zlik san'ati kirib keldi. Kichik Osiyo doirasida zardo'zlik XIII va XV asrlarda ham rivojlandi. Xullas Vizantiya kayerga ta'sirini o'tkazgan bo'lsa o'sha yerda zardo'zlik rivojlangan.

O'rta Osiyoda zardo'zlik juda qadimdan rivojlanib kelayotgan xalq amaliy san'ati turlaridan biridir. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalardan ma'lumki, O'rta Osiyo xalqlari orasida qadimdan I—II asrlarda zarbof kiyimlar, badiiy buyumlar keng tarqalgan. 1947 yili Toshkent viloyatining Vrevskiy qishlog'ida o'tkazilgan arxeologik topilmada ayol qabridan I — 11 asrlarga tegishli zarbof kiyimlar topilgan. Abdurazzoq Samarqandiy «Hindiston safarnomasi» asarida 1442 yili Shohrux zallonida Shimoliy Hindiston bilan Hirot o'rtasida turgan elchilarning sovg'alari orasida zarbof kiyimlar bo'lganligini aytib o'tgan. 1465 yili «Ashratxona» maqbarasi haqidagi hujjatlarda zarbof kiyimlar haqida bayon etib o'tgan. Hirotida yashab ijod etgan Vasfiy o'zining risolalarida zarbof kiyimlar va zardo'zlik kasbi to'g'risida bayon etgan. XVII

asrda yashagan samarqandlik shoir Fitratning asosiy kasbi zardo'zlik bo'lgan, u matolarga zardan ajoyib kashtalar tikkan. XIX—XX asr boshlarida zardo'zlikning o'ziga xos maktabi yaratilgan. O'zbekistonda Buxoro, Samarqand, Farg'ona va boshqa joylarda zardo'zlik maktablari ochilgan. Qimmatbaho matodan tayyorlanadigan zardo'zi kiyimlar mahalliy aholining turli tabaqalari o'rtasida keng tarqalgan. Bu kiyim-kechaklar asosan amir saroyidagilar, shahar boylari uchun tikilgan. Yuzlab qo'li gul ustalar hammasi amir saroyining ehtiyoji uchun ishlagan. Bu ustalarning ko'pchiligi otabobosidan meros bo'lgan kasbi saroy ahllari uchun kamzul, chakmon, chalvor, poyafzal, belbog', salla, quloq va jul tikishdir. Bu kiyimlar xon buyurtmasi yoki yaqinlari tomonidan bironta oilaviy tantana yoki bayram munosabati bilan tayyorlash buyuriladi. Hyech kim, hatto eng katta amaldorlardan birortasi ham yuqorida aytib o'tilgan kiyimlardan hyech birini o'ziga buyurtirishga haqi yo'q edi, ular zarbof kiyimlarni amir sovg'a qilgandagina kiyishlari mumkin edi. Ayollar va bolalarning zardo'zi kiyimlari faqat badavlat xonadonlarning an'analaridagina kiyilgan, kiyimlarni ular bironta oilaviy tantana yoki bayram munosabati bilan kiyishgan. Boy xonadonlarning 8—10 yoshdan katta bo'lmagan o'g'il bolalariga sunnat to'yi munosabati bilan zarbof to'n kiydirishgan». XIX—XX asr boshlarida Buxoroda hukmronlik qilgan mang'itlarning oxirgi sulolasiga taalluqli zarbof kiyimlar yagona yodgorliklari nusxasi hisoblanadi. 1800—1826 yillarda Haydarxon podsho zamonasida ishlangan zardo'zi maxsi (1810 yilda ishlangan) saqlanib qolgan. 1827—1860 yillarda Amir Nasrulloxondan juda ko'p zarbof kiyimlar saqlanib qolgan. 1895 yil-dan 1911 yilgacha hukmronlik qilgan Abdulahadxonga mansub juda ko'p zardo'zlik kiyimlar ko'p saqlanib, o'sha davr zardo'zlik san'ati gullab yashnagan davr hisoblanadi. O'rta Osiyoda zardo'zlar boshqa hunarmandchilik kabi maxsus tashkilotga uyushgan edi. O'sha vaqtda Buxoroda 350 ga yaqin zardo'z ustalar bo'lgan. Ular ustidan nazorat qilib turadigan maxsus tashkilot bo'lgan. Sex ustaviga o'xshash risolalari bo'lib, u diniy rasm-rusumlarga hamda urf-odatlariga amal qilishni talab etar edi.

Zardo'zlarning ko'pchiligi tevarak-atrofdagi guzarlarga yaqin joylarda yashar edilar. Shaharlarda bozorbop buyumlar tayyorlaydigan ustaxonalarning katta qismi aynan guzarda joylashgan edi. Maxsus tashkil etilgan tashkilotga amirning saroy ustalaridan tashqari yollanib ishlaydigan ' xususiy ustalar - xalfalar ham kirar edi.

Tashkilot uyushmasining boshlig'i eng hurmatli va tajribali usta — oqsoqol yoki bobo bo'lgan. U rasmiy ravishda saylanmay, bobo diniy-axloqiy masalalarni hamda ustalarning xatti-harakatlarini kuzatib borar edi. Agarda bobo bo'lmagan holda oqsoqol uning o'rnini bosib turar edi. Oqsoqol Amir saroyi bilan amirlik ma'muriyati o'rtasidagi tashkilotning rasmiy vakili hisoblangan. U yirik buyurtmalar olishda va taqsimlashda, usta, xalfa, shogird o'rtasidagi kizolarni hal qilishda, bozordan chakana ustaxonalardan belbog', ayollar bezagi, ro'mol va hokazolarni sotib olishda xizmat qilgan. Amirning bosh amaldori zarur buyumlar ro'yxatini qushbegidan oqsoqolga bergan. Oqsoqol yakka holda ishlaydigan ustalardan buyum narxini kelishib» olgan va buyurtma ro'yxatidagi narsalarni olib qushbegiga ko'rsatgan. Keyin esa oqsoqol ustalarni rozi qilgan. Oqsoqol bundan tashqari uyushma a'zolarining turmushi bilan chambarchas bog'langan bo'lgan. Oqsoqol uyushma a'zolarining rilasida chaqaloq tug'ilsa, to'y va marosimlarda nechta odam aytish, nimalar kerak bo'lishini, qancha to'yona qilish va boshqalarni hamda mana shu marosimlarga boshidan oxirigacha bosh-qosh bo'lgan. Oqsoqolga alohida maosh ajratilmay saroy topshiriqlarini bajargani, har xil xizmatlari uchun, to'y va marosimlarda choponlar kiygizishgan, pul va sovg'alar taqdim qilishgan. Oqsoqolga poykor, ya'ni yordamchi tayinlanar edi, u yosh ustalardan saylanib, unga ham maosh ajratilmas edi. Poykorga uyushma a'zlari to'y, o'lim, hovli to'yi va boshqa ma'rakalarda arzon matodan tikilgan chopon in'om etar edilar. Buxoro amirining shahardan tashqaridagi Sitorai MohiXosa hamda Shirbudun saroylarida har yili bozor sayli bo'lib, unda xalq amaliy san'ati turlaridan kulolchilik, misgarlik, kandakorlik, pichoqchilik, do'ppido'zlik va boshqalar qatori zardo'zlik buyumlari ham tashkil etilar edi. Shirbudunda to'rtolti hafta,

Sitorai Mohi-Xosada ikki haftacha davom etadi. Bu sayl har yili xalqning an'anaviy bayrami qisoblanib hukumat tomonidan qonunlashtirilgan edi. Narsalarni sotishga qulay bo'lishi uchun vaqtinchalik rastalar qurilar, bularning hammasini uyushtirishga ustalarning oqsoqoli rahbarlik qilardi. Bunday sayllarning bo'lib turishi xalq amaliy san'atining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Feodalizm davrida qamma hunarlar kabi zardo'zlik muqaddas hisoblangan. Chunki har hunarga, kasbga bo'lgan x,urmat shunchalik bo'lganki ustalar har bir qilgan ishlarini dil vijdoni bilan bajargan. Ustalarning aytishicha eng birinchi usta zardo'z, eng birinchi ustoz, g'oyibona homiy hamda pir Hazrati Yusuf bo'lgan deyishadi. Shu haqda kichkina risolacha bo'lib unda zardo'zlik kasbining paydo bo'lishi, uni o'rganish qonun-qoidalari, ishdan oldin o'qiladigan duolar zardo'zlik kasbining homiysi «Arvohi pir»ga sig'inish uzoq vaqtgacha davom etgan. «Gulisurx» ayyomida, ya'ni ilk bahor kunlarida zardo'zlar Buxoro yaqinidagi Bahovaddin qishlog'iga kelib qo'y so'yib xudoyilar qilishgan. Pirzodalar arvohega bag'ishlab haftaning payshanba, yakshanba kunlari barcha zardo'zlar to'planishgan. Qiroatxonlik dasturxon ustida bo'lib, risolachi zardo'zlikni kelib chiqish qonun qoidalari va o'qiladigan duolarini tushuntirib berishgan. Risolachiga qiroatdan so'ng kishilar nazir niyoz berganlar. Bu esa ularni zardo'zlik kasbiga bo'lgan hurmatini yanada oshirgan. Buxoroda saroy zardo'zlik ustaxonalari bo'lib ular arkda, podshohlik binolarida, oliy davlat amal dorlarning hovlilarida joylashgan bo'lib, amir xazinasi tomonidan ta'minlanib turilgan. 1860—1885 yilda saroyda bitta, 1885—1911 yillarda ikkita ustaxona bo'lgan. Birinchi ustaxona davlatning bosh vaziri qushbegining podshohlik uyida, ikkinchisi amirning moliya hamda soliq ishlarini yurituvchi zakotchining uyida edi. Qozi Kalon Badriddinning uyida ham zardo'zlik ustaxonasi bor edi. Unga podshoh ruxsat berib, saroy ustaxonalari darajasida huquqqa ega edi. Qozi Badriddinning uy ustaxonasida amirning maxsus

ruxsatnomasi bilan har xil sovg'a-salom tayyorlanar 1894 yili amir Abdulahadning Karmanaga butunlay ko'chib o'tishi, saroy ustaxonasi faoliyatini to'xtatdi. Saroy buyurtmalarini avval I xususiy ustalar tayyorlab berar edilar. Keyinchalik esa Chorbog'igul saroyi qoshidagi ustaxonada bajarildi. 1915 yili olimlar Olimxon davrida Buxoroda Qushbegi Mirzo Urganjiyning uyida podshoqlik ustaxonasi tashkil etilgan. Bu ustaxona qushbegi ixtiyorida bo'lgan. Unda ishning ko'p-kamligidan qat'i nazar 20 tadan 40 tagacha ustalar ishlagan. Ustaxonaga ustakor boshchilik qilgan. Ustakor tajribali, malakali tarhkashlardan (ya'ni naqsh chizuvchi usta) qushbegi tomonidan saylangan. Bulardan biri gul tikish san'atida qoravulbegi, Salim ustakorlik lavozimida ishlagan. Keyinchalik Shoiddin va Abdushukur tarxkash bo'lgan. Ular zardo'zlarga ish bergan, buyurtmalarni o'z vaqtida bajarilishi hamda ishni sifatli chiqishini nazorat qilgan. Ustakor barqut, shoyi, ip va boshqa xom-ashyolarni tarqatib turgan. Faqat ustakor kalobatunni, ya'ni qimmatbaho zar ipni qushbegi idorasi ichida tayinlangan maxsus mirzo kalobatunchidan olgan. Kalobatun alohida joyda saqlangan. Gul kesuvchi ustalar podshoqlik ustaxonasida asosiy kishilardan hisoblanar edi. U gulbur deb nomlangan. Naqqoshlar ichidan (tarhkashlar) chiqqan sarkorcho'badarkash degan chambarak yasovchi ustalar gulburlardan keyin ikkinchi o'rinda turgan. Matoga chambarak yasash hamda gul tarxini (naqsh nusxasini) tushurish eng mas'uliyatli ish bo'lib bu ishni hamma zardo'zlar ham eplay olmagan, shuning uchun keyinchalik faqat chambarak yoki kergi yasash bilan shug'ullanuvchi ustalar ajratilgan. Saroy ustaxonalarida ish qizg'in bo'lgan. Ustalar azondan shomgacha ishlashgan. Ularga malakalariga ko'ra ish haqi berilgan. Bayram kunlari oqsoqol ustalarga pul hamda buyumlar sovg'a qilinar edi. Ustalarga hukumat tomonidan issiq ovqat berilar edi. Ularni maxsus taxtachalarga o'yib yozilgan «xatcho'bi non» va «xatcho'bi go'sht» (go'sht)ga bo'lar edi. Maosh dam olish kuni — payshanbada qushbegi idorasidan mirzo tuzgan hisob-kitob bo'yicha berilgan. Shogirdlarga ustalar pulning uchdan bir qismini be-rardilar. Ustaxonadagi oziq-ovqat bir maosh hisoblangan. Shogirdlar oziq-ovqatni yo uylariga olib ketar

edilar yoki kambag'allarga sotib yuborar edilar Tushgan pulni bo'lishib olganlar. Ustalar ba'zi vaqtlarda kechasi ham qolib ishlaganlar. Ularga bir tangadan «kori shab» uchun qo'shimcha haq to'langan. Tezkorlik bilan qilinadigan ishlarni ayrim hollarda buyurtmani shartnoma asosida ustalar uylariga olib borib bajarganlar. Agarda saroy ustaxonasida shoshilinch ish bo'lgan yoki zardo'zlar sonini ko'paytirish maqsadida qushbegi mahallasidan oqsoqol nomiga arkda ishlash uchun eng yaxshi ustalardan bir nechtasi talab qilingan, usta va sohibkorlar arkdagi ishga safarbar qilingan. Podshohning zardo'zlik ustaxonasidan tashqari yana xususiy ustaxonalari ham bo'lib, ularning soni 25 tacha bo'lgan. 1885—1911 yillar Buxoroda zardo'zlik san'ati gullab yashnagan davr bo'lgan. Turli davrlardagi ustaxonalar tayyorlagan mollari turlicha bo'lgan Muzaffarxonning xonligida xususiy ustaxonalarga ancha erkinlik berilgan, podshohlik ustaxonalarida nima tikilsa, o'shalarni qam tikishga ruxsat berilgan. Ahadxon davrida saroy a'yonlari hamda katga amaldorlar kiyadigan kiyimlarni tikish man etilgan. Ayrim yakkahol zardo'zlar buyumlarini bozorlarga olib chiqar, savdogarlarga sotib yuborar edilar. Buxorodagi turli muzofot hokimlari har yili amirga an'anaviy tor tug'i to'qson mukofoti bilan sotib olar edilar. «Sharif chilyolak» laqabli usta Masharif gullardan tashkil topgan, to'nga ham, boshqa buyumga ham birday ishlatsa bo'ladigan naqsh kompozitsiyalarini oldindan tayyorlab qo'ygan. Bir necha oyda tushiriladigan gul bir-ikki kunda tushurilgan. Xususiy ustaxonalar tez-tez amir saroyi buyurtmalarini bajarar edilar. Ularga ustaga xazinadan bichilgan mato va gul tarxi berilar edi. Qolgan mayda-chuyda ashyolarni ustaxonani egasi sotib olgan. Buyurtma xarajatlarini qushbegi mahkamaga to'lagan. Podshohlik ustaxonalari bilan baravar miqdorda o'z oilasi uchun naqd pul olish huquqiga ega bo'lgan. Zardo'zlar mayda-chuyda rellont qiladigan ishlarni ham qilganlar. Ular eskirgan do'ppi va ayollar peshanabandi va bosh-qalarni qaytadan remont qilishgan. Eskirgan peshanabandning zardo'zi guli avaylab kesib olinib ro'molga ko'chirib qo'yilgan. Paydo bo'lgan choklarni yo'qotish maqsadida gullarning chekkasidan qo'shimcha ingichka yo'l tikilgan. Zardo'zi do'ppilarini

esa tez-tez tozalab turishga to'g'ri kelgan. Yaxshi ezilgan shirachni yumshoqlab do'ppining kirlangan joyiga obdon aylantirib ishqalanib tozalangan. Usta zar suviga botirilgan yumshoq paxta bilan zar iplarni artgan. Erkaklar choponidan ayollar kuylagi, xaltacha, bolalar to'nchasi, do'ppi, yostiq jilti, sallalardagi kashtalardan ro'mol hamda peshonabandlarga gul tushurishda foydalanishgan. Ustalar bozorga ayrim hollarda olib-sotarlariga ham sotganlar. Chala bitgan buyum, ya'ni abrani ham sotishgan. Olib sotarlar abradan kerakligicha olib yoki o'z oilasining kuchi bilan yoki maxsus shu ish bilan shug'ullanuvchi ayollarga berib, ishni nihoyasiga yetkazganlar. Olib-sotarlar o'zi uchun qulay sharoitda ustalarni kerakli buyumlar bilan ta'minlab turgan, ma'lum miqdorda foydasi bilan mol bergan. Ushbu yo'l bilan olib-sotarlar ancha muddatgacha ustalarni o'z izmida saqlashga erishgan.

Eron, Arabiston hamda Rossiyadan keltiriladigan zar simlarining to'xtab qolishi zardo'zlik san'atining rivojiga putur yetkazdi. Bu paytda zardo'zlik buyumlarining xillari ham o'zgardi. Keyinchalik esa dabdabali kimxob to'nlar o'rniga do'ppi, ayollar-ning nimchalari, sumka, tufli, albom muqovalari, choyshablar, ko'zoynak g'iloflari shuningdek divan yostiqlarining g'ilofi va boshqalar tikila boshlandi. Zardo'zlik san'ati bilan amirlik zamonida faqat erkaklar shug'ullangan, chunki ayol qo'li tegsa, zar xira tortadi deb ularni bu ishga jalb qilinmas ekan. 1930 yilda O'zbekistonda rassomlar uyushmasi, uning qoshida zardo'zlik arteli tashkil etilib unga tajribali zardo'zlar taklif etildi. Dastlabki yillarda artel xalq talablarini to'liq qoniqtira olmadi. Lekin keyinchalik artel kengaytirilib fabrikaga aylantirildi. Ishchilar va ustalar soni kundan kun ortib bordi. O'sha davrda talantli rassom Olimjon Majidov, talantli zardo'z Fayzullo G'aybulayev, Umar Hayotov va boshqa ustalar ko'plab shogirdlar qabul qilishgan edi. Ular yangi uslubda tikish, yangi shakllar topish ustida ijodiy izlanib, turli buyumlar tikishardi. Chunonchi milliy kiyimlar, uy-ro'zg'or buyumlari, sovg'alar va maxsus buyurtmalarni bajarishardi. Milliy kiyimlar ichida eng keng tarqalgani zardo'zi do'ppilar bo'ldi. Jumhuriyatimizni turli chekkalariga keng tarqalgan bo'lib, har bir

rayonning o'ziga xos kashta tikish usuli bor. Zar do'ppilar faqat Buxoroda tikilardi. Ayniqsa, xotin-qizlar paranji tashlashidan so'ng. ular chiroyli do'ppilar kiya boshladilar. Buxorodagi zardo'z ustalar do'ppilarning yangi ajoyib nusxalarini yaratdilar, ayniqsa qizlar, kelinchaklar kiyadigan yoqo't, olmosdek charaqlagan «Gulnoz», «Bahor», «Navro'z», «Dilorom», «Gulbahor», «Dilafro'z», «Ra'no», «Festival», «Qo'shbodom» va «Baxt» deb nomlangan do'ppilar tikildi)1960 yillardan buyon xotin-qizlar oyoq kiyimlari (ham uyda, ham ko'chada kiyish uchun mo'ljallangan). tufllir zardan (shakli uch xil) tikila boshlandi. Hamma joyi zar bilan bezatilgan yaxlit «sadbarg», orqasi yarim ochiq zardo'zi tufli, orqasi hamda uch qismi ochiq zardo'zi tufli. Zardo'z buyumlarga Lola, oftob, archa, bodom, minorai kalon, «Somoniy maqbarasi» kabi naqsh va rasmlar aks ettirildi. Zardo'zlik san'atining yirik namoyandalaridan biri, buxorolik zardo'z usta No'mon Aminovdir. U Buxoro shahrida 1908 yil zardo'zlar oilasida dunyoga keldi, otasi Raimjoy Lajidov Buxoro amirligi ustaxonasida 12 yil ishlagan edi. U No'monjonga yoshlik chog'idanoq zardo'zlik sirlarini o'rgata boshladi. 1920 yilgacha Buxoro amirining ustaxonasida 300 ta erkak shug'ullanar edi. No'monjon asta-sekin gulburlik, rassomlik, zardo'zlik sirlarini egallay boshladi. Zardo'zlik Artelda ishlash uning uchun uncha qiyin bo'lmadi, aksincha zavqli bo'ldi. U yerda zardo'zi to'nlar, buxorocha do'ppilar, telpaklar tikildi. U artelda san'at dargohining jonkuyarlaridan biri bo'lib xizmat qildi. Artel qoshida maktabi tashkil etildi. Maktabni bitirib chiqqan yoshlar sexda ishlay boshladilar va keyinchalik mashhur ustalar bo'lib yetishdilar. masalan, Halima Xalilova, Zubayda Yahyoyeva, Zubayda Rahmatova, Mubashir Kamolova, Hakimjon Hayotov va boshqalar. Kichkina artel borib-borib yiriklasha boshladi va 1960 yili zardo'zlik fabrikasi tashkil etildi. No'monjon Aminov o'z hamkasblari bilan 1947 yili A. Navoiy nomidagi opera va balet katta teatri uchun hajmi 7X27 bo'lgan sahna pardasi tayyorladi. V. Stolyarov bu pardaning eskizini chizdi. Unda uzunligi 2,90 m li yettita majnuntol bajarildi. Bu buyurtmani bajarish ancha qiyin bo'ldi. Unda 45 ta usta tinimsiz ishladi. N. Aminovning ko'pgina asarlari xar

xil muzeylarda doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Uning asarlari turli davrlarda bajarilgan bo'lsada, san'atkorning mahorati, izchilligi, tabiiyligi va yangi uslubining tiniqligi bilan ajralib turadi. N. Aminovning ijodidagi yutug'i qotib qolmay zar tikish xillarining turli qirralarini izlab shu sohada yangiliklar yaratdi. Toshkentdagi xalq amaliy san'ati muzeyidagi «Go'ri Amir» tasviri juda chiroyli va ta'sirchan chiqqan Namoyon Samarqandning 2500 yilligiga bag'ishlangan edi. Bu asarda uslub hamda ijro san'atining izchilligini ko'ramiz. Bu asarda kompozitsiya juda sodda hamda tushunarli chiqqan bo'lib, unda anchadan beri unutilib ketilayotgan islamiy naqshni qo'llab, ajoyib rangli bir asar yaratdi. Talantli usta o'z asarlarida san'atga, hayotga bo'lgan mehrini ifodalashga intildi. U yoshlarga xalq amaliy san'atining noyob xazinasini chin yurakdan o'rgatdi va zardo'zlik san'atini rivojlantirdi.

Xalq amaliy bezak san'ati.

Amaliy bezak san'atlarini o'rgatish mashg'ulotlarida xalq ustalari yaratgan asarlarini beqiyos manaviy qiymatlarini namoyon etish orqali yoki avlodda estetik didni shakllantirish, ularga zarur bilimlar va axloqiy tarbiya berish, mexnat, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, kasb tanlashga ruhiy va amaliy tayyorlash vazifalari e'tiborda turadi.

O'zbek amaliy bezak san'ati turlarining ko'pchiligidan kelib chiqadigan o'ziga xos ta'lim va tarbiyaviy imkoniyatlarini diqqat bilan o'rganish juda qiziqarli natijalar beradi.

To'garak mashg'ulotlarida o'quvchilar bajaradigan har turli topshiriqlar ularning botanika, biologiya, tarix, adabiyot va boshqa fan sohalaridagi bilimlaridan foydalanishni taqozo etadi, ya'ni bu mashg'ulotlarda predmetlararo bog'lanishni xisobga olish zarur.

Xalq amaliy bezak san'ati anhanalar tarixida avloddan avlodga o'tib kelishi bilan birga taraqqiyotning yangi sifatiga ega bo'lmoqda, bu jarayon, ayniqsa, hozirgi istiqbol davrida yanada yuqori samaralarga erishuv imkoniyatga ega bo'lib bormoqda.

Yog'och o'ymakorligi

Yog'och o'ymakorligi o'zbek xalq amaliy bezak san'atining keng tarqalgan bir turi. Bunda biror naqsh yoki tasvir taxta yoki yog'och buyumlarga chizib, kesib, o'yib ishlanadi. Badiiy san'atning bu turi deyarli barcha xalqlarda bo'lib, Qadimgi Sharqda antik dunyo mamlakatlari arxitekturasida keng ishlatilgan. Asrlar davomida Yevropa va Osiyo mamlakatlarida yog'och o'ymakorligining rivojlanib o'ziga xos badiiy uslublari kelib chiqqan. Shu singari O'rta Osiyoda ham yog'och o'ymakorligi qadimdan rivojlanib kishilarning uy-ro'zg'or buyumlarida va arxitekturasida juda keng qo'llangan. Bu o'ymakorlik qadimiy arxitekturasining eshik, darvoza, ustunlar, har xil to'sin, stol, xontaxta, quticha, ramka, qalamdon va boshqa buyumlarni bezashda ishlatilib kelingan.

Yog'och o'ymakorligining o'ziga xos turli uslub va usullari bor.

Masalan, Xiva yog'och o'ymakorligi monumentalligi, yog'och tabiiy rangining saqlab qolishi bilan boshqalardan farqlanadi.

Buxoro yog'och o'ymakorligi monumentalligi, yog'och tabiiy rangining saqlab qolishi bilan boshqalardan ajralib turadi.

Marg'ilon yog'och o'ymakorligi esa o'yma naqshning jozibadorligi, jimjima naqsh bilan qoplangan yassi bo'rtmali, zaminsiz chizma yog'och o'ymakorligi keng tarqalgan.

Pichoqchilik, ganchkorlik

Pichoqchilik san'ati deganda biz pichoq yasash kasbini tushunamiz. Pichoq bobolarimiz uchun qadimdan tirikchilik vositasi bo'lib, xizmat qilgan. Hozirgi vaqtda pichoq yasash san'ati e'zozlanib kelinayotir. Nodir pichoqlar yasashda boshlang'ich pallomit davridayoq ma'lum bo'lgan. Temir davrida hunarmandchilik paydo bo'lgan va rivojlangan. Mis va bronzadan pichoq yasash bronza davriga kelib avj olgan.

O'rta Osiyoda pichoqchiligining eng rivojlangan joyi arab mamlakatlari bo'lgan, Ispaniy va Italiyada esa tez o'sib rivojlanib kelgan.

XVI asrda Germaniya, Angliya, Avstriya, Fransiyalarda pichoqchilikni kasb sifatida ta'qiqlab, pichoqni oshxonalarda ishlatilgan. XVII asr boshlarida pichoqning ochib yopiladigan, pakki, ustara va bosh cho'ntakda saqlanadigan pakilar yuzaga keldi. Keyinchalik pichoqchilikning o'ziga xos maktablari paydo bo'ldi. Farg'ona vodiysi, Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xorazm, Qashqadaryo, Surxandaryo qadimdan pichoqchilik markazlari bo'lib, ular o'zining ishlash texnologiyasi, shakli, katta-kichikligi va bezaklari bilan farq qiladi.

Hunvarmandlar qadimdan bir-biri bilan birikib bir mahallada yashaganlar. Shuning uchun mahallalarining nomi ko'pchilik qaysi hunar bilan shug'ullansa shu nom bilan yurgizilgan. Masalan, zargarlik bilan shug'ullansa zargarlik (zagaron), misgarlik bilan shug'ullansa misgarlik(misgaron) va hokazo mahallalar deb yuritilgan. Buxoroda «So'fikkorgar» qishlog'ining nomi hali ham saqlanib qolgan.

U yerda hozir ham pichoqsozlik avlodi yashaydi. Pichoqdan kesuvchi asbob tariqasida kunda foydalanilsa, qadimda o'rta Osiyoda erkaklarning eng zarur ish quroli, bezagi tariqasida foydalanilgan. Pichoqlarni badiiy bezash ham katta rol o'ynagan. Shuning uchun ham sharq madaniyatining eng yaxshi an'alarini qayta tiklash va o'zlashtirish natijasida O'zbekiston jumhuriyatidagi pichoqsozlar milliy pichoqni san'at darajasiga ko'targanlar.

O'rta Osiyo naqqoshlik san'ati qadimdan dunyoga mashhur. O'tmishda otobobolarimiz qurgan muhtasham binodalar hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo'qotmagan.

Milliy naqshlarimiz g'oyatda boy mazmunga ega. Oddiy qishloq, lagan, quticha, sandiq, belanchak, cholg'u asboblari uy-ro'zg'or buyumlaridan tartib urar joy va jamoat binolarining devor hamda shiftlariga solingan naqshlar insonni hayratga soladi, uni o'ylantiradi.

Naqsh-arabcha tasvir, gul degan mahnoni anglatadi. Qush, hayvon, o'simlik, geometrik va boshqa elementlarni ma'lum tartibda takrorlanishidan hosil qilingan bezakdir.

Naqqoshlik san'ati tarixi insoniyat madaniyati bilan bir qatorda qadimiydir. Madaniyatning rivojlanishi natijasida rassomlik va naqqoshlik ajralib chiqdi hamda

rivojlandi. Naqqoshlik har bir davlatning o'ziga xos muhitiga: geografik o'rniga, o'lkaning o'simlik dunyosiga ko'ra rivoj topdi. Masalan, armon va gruzinlarda uzum va uzum bargi, shimol xalqlarida arga va har xil hayvonlar, qirg'iz va qozoqlarda mol shixi, tojiklar va o'zbek xalqlarining naqshlariga qarasaq anor, bodom, gullar, qalampir va boshqalarni ramziy naqsh tariqasida ishlatilganligi ko'rasiz. Bu esa o'z-o'zidan naqqoshlik san'atining rivojlanishiga tahsir etdi.

Ganchkorlik qadimiy san'at turlaridan biri bo'lib, o'z aksi husn-jamashni dunyo mehmorchiligida, shu jumladan O'rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Afg'oniston va boshqa Sharq mamlakatlari me'morchiligida namoyon bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, O'rta Osiyoda yaratilgan asarlar o'ziga xos badiiylikni kompazitsiyasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi. Hozirgi kunda ganch serquyosh O'zbekistonimizda ardoqlanib, avaylab muhofaza qilinayotgan ko'pgina yodgorlik obidalariga ko'ramlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon va Xiva, Shaxrisabz va boshqa shaharlardagi tarixiy obidalarni qurish va bezatishda ishlatilgan.

Ganch o'ymakorligi san'ati asrlar davomida o'ziga xos uslub bilan rivojlanib keldi. Bu san'atning eng qadimgi, o'rta asrlardagi va XX asrdagi rivojlanishini ko'zdan kechirib, o'rganib chiqsak bu davrlardagi ganch o'ymakorligi bir-biridan mutlaqo farq qiladi. Ganchkorlikning gullab yashnagan davri XVIII asrning oxiri – XIX asrning boshlaribo'ldi. Uning uslublari, texnikasi ancha barcha turlari rivojlandi.

XIX asrning boshlarida buyuk ganch o'ymakorlaridan Abdurahim Hayotov, Usta Murod, Usta Fuzayl, Usta Nosir, Usta Hoji Hofiz, Usta Azim, Usta Omonullo, Usta G'ofur va boshqalar faoliyat ko'rsatdilar.

Nozik va nafis ganch o'ymakorligi namunalarini mehmorchilik taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatuvi badiiy vositalardan biridir. Ganchdan o'yib ishlangan o'yma turlari ko'p bo'lib, mohir o'ymakor ustalar ulardan foydalanib, mo'hjizalar yaratib kelganlar. Ular binolarning tashqi, ayniqsa ichki qismlarini nafis ganch o'ymakorligi bilan bezab, kishilarimizga estetik zavq baxsh etganlar. Bulardan tashqari ustalar mahalliy sharoitga moslab, ya'ni xonalar

qishda issiq, yozda salqin, yorug', keng, chiroyli bo'lishini nazarda tutib ish ko'rganlar. Ma'lumki, binodagi mehmonxona yozgi xona hisoblanib, u salqin bo'lishi uchun asosan shimolga qaratib qurilgan. Devorlarni ikki qator sinchli qilib, ichi guvola yoki g'isht bilan to'ldirilgan. Devorlarda deraza taxta va taxmonlar uchun joylar qoldirilgan. Ganch o'ymakor ustalar machitlarni, saroy va turar joy binolarini bezashda xonaning hajmiga, yorug'ligiga, qo'yiladigan talabni, namgarlik va boshqalarni hisobga olganlar.

II- BOB MILLIY HUNARMANDCHILIK ASOSLARINI MEHNAT TAHLIMI VA TARBIYASIGA TADBIQ ETISH METODIKASI

2.1§ Hunar o'rganishning milliy ma'naviy asoslari

Markaziy Osiyoning qo'li gul ustalari yaratgan sanhat durdonalari kishilarga zavq beradi, ularning didlarini charxlaydi, go'zallik tuyg'ularini tarbiyalaydi.

Ular o'z davrining g'oyalari, maqsadlari va ezgu niyatlari ifodalaydi.

Xalq donishmandlaridan biri shunday degan ekan: «Ey farzand, agar oqil va dono bo'lay desang, hunarmand bo'lishni o'yla». Hunarmandchilik sababidan izzat va hurmatga erishagan, agar hunardan bebahra bo'lsang, quruq, soyasiz daraxtga o'xshab qolasan. Ey xosiyat bo'lmaydi. Mehnatdan, ilm-hunar o'rganishdan uzoqlashma.

Mehnat ta'limi o'qituvchi, zamonaviy ma'noda biz o'qitayotgan o'quvchilar IX sinfdan so'ng o'z qobiliyat va iqtidorlari bo'yicha o'rta maxsus kasb-hunar ta'limiga o'quvchilarni tayyorlab berish kerak. Ta'limning yangi modelining tarkibiy qismini e'tiborga olinsa, bugungi kunda mehnat ta'limi (kasb ta'limi) o'qituvchisi usta (master)lar mahalliy shart-sharoit, imkoniyatlar doirasida nima qila olish mumkin.

Ta'limning yangi milliy modeli talablarini hisobga olgan holda, o'qituvchilardan ham o'quvchidan ham faollik va ma'suliyat bilan ta'lim jarayoniga ijodiy, texnologiyaviy yondashuv talab etiladi.

Malaka oshirish instituti, mehnat tahlimi kabineti yoki mutaxassislari o'qituvchilarga uslubiy yo'l yo'riq, maslaxat berish mumkin. Ammo amalda mehnat tahlimida milliy hunarmandchilikni tadbiq etilishi bilan bog'liq amaliy masalalarni hal etish o'qituvchi ustaga bog'liq bo'lib qolaveradi. Tayyor resenpt yoki siz mehnat qilayotgan shart-sharoitga muvofiq keladigan milliy

hunarmandchilik kasblarini hech kim sizga tayyor holda bermaydi. Boqimandalik, tayyorxo'rluk kayfiyatidan qutilib, milliy hunarmandchiligimiz sohasidagi ilmiy-nazariy manbalarni yaxshi o'rganib, o'zingizni malakangizni oshiring.

O'rta maktabdagi mehnat ta'limining asosiy vazifasi, umumta'lim fani sifatida mehnatga, kasb-hunarga nisbatan o'quvchilarda munosabatni tarbiyalash va o'z iqtidor, qobiliyatlarni namoyon etishga shart-sharoit yaratishdan iborat, kasbiy tayyorgarlik esa IX «poydevor» o'rta maktabda qo'yiladi.

Ustozning kasbiy fazilatlari

O'qituvchi – yoshlarni milliy xunarmandchilikka qiziqishlarini rivojlantirish va kasb hunarga qobiliyatli, iqtidorli o'quvchilar bilan ma'lum yutuqlarga erishgan ilg'or tajribali o'qituvchilar Viloyatimizda ko'plab topiladi.

Masalan: Qarshi shahridagi 14-maktabda «Sandiqchilik», 2-maktabda «Kulolchilik», 39,32 – maktablarda badiiy kashta 12,13-maktablarda tikuvchilik, do'ppido'zlik. 16-maktabda kashtachilik, 39-maktabda tikuvchilik kabi milliy xunarmandchilik sirlarini o'rganilmoqda.

O'quvchi yoshlarga milliy an'analar, qadriyatlar asosida shaxs sifat, xislatlarini shakllantirishda mehnat, kasb ta'limi o'qituvchisining o'ziga xos mavqeyi va vazifalari bor.

O'zbek milliy xalq amaliy bezak san'atining eng ko'p rivojlangan turlari: ganchkorlik, naqqoshlik, yog'och o'ymakorligi, toshtaroshlik, suyak o'ymakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik, zardo'zlik, gilamchilik kabilarni o'ziga xos tomonlari, bajarish texnologiyasi, ustalarning haqiqiy asl nomlari, o'ziga xos maktablari, yaratgan usullari, ustalarni shogirdlari bor. Sizda shunga o'xshash yoki yo'nalishdagi ishlar bormi?

Qadimda xalqimizning har bir fuqarosi qaysi kasbda ishlamasin, albatta biror hunar egasi bo'lgan. Chunki dono xalqimizda shunday naql bor: «Hunarsiz kishi bilan do'st bo'lmagin, chunki u na do'stga, na dushmanlikka yaraydi» – deb bejiz aytmaganlar.

Qadimda ota uchun uch narsa musulmonchilikda qarz sanalgan. Ulardan birinchisi bolani qo'lini hololab xatna qilishdir. Ikkinchi, unga ilm berib, hunarli

qilish, dunyoni tanitish. Uchinchidan, uylantirib, hovli-joy qurib, mustaqil hayotga yo'llanma berishdir. Ota-bobolarimizning ming asrlar davomida tajribalariga asoslanadigan bo'lsak, farzandlarimizga avval hunar o'rgatish, keyin ta'lim o'rgatish lozimligini aytganlar. Rivoyatlarda aytishlaricha bir kishi farzandini madrasaga olib boribdi.

Ota domlaga qarab: «Mening farzandinga ta'lim bersangiz», – debdi. Shunda domla bolaga qarab: «Uni hunari bormi?» - degan ekan. «U hali yosh-ku, hunari – yo'q», - deb javob beribdi. Shunda domla: «Avval o'g'lingiz hunar o'rgansin, keyin ilm o'rgataman», - degan ekan.

Hozirgi kunda maktab tahlimi o'qituvchilarining asosiy vazifalaridan biri me'nat ta'limi – tarbiyasi jarayonida o'quvchilarga hunar o'rgatishning milliy an'anaviy asoslarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tadbiq etishdir.

Buning uchun – avvalam bor hunar nima?

Hunar, hunarmand, hunarmandchilik deganda nimani tushunasiz? degan savollarga javob berishingizga to'g'ri keladi.

Hunar – muayan tayyorgarlikni talab etadigan va tirikchilik manbai bo'lgan ijodiy mehnat faoliyatidir.

Hunarli – biror hunarni puxta egallagan shaxs.

Hunarmand – biror hunar turi bilan shug'ullanuvchi usta. Hunarmandchilikning asosiy belgilari: Oddiy mehnat qurollari yordamida biror ishni bajarilishi va ishlab chiqarishning yakka tartibdalligidir.

Hunarmandchilikning ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, savatchilik, pichoqchilik, misgarlik, zardo'zlik, qulfsozlik, tunikasozlik, kigiz bosish, suyak o'ymakorligi, kashtachiligi, do'ppi tikish, to'quvchilik, etikdo'zlik, toshtaroshlik kabi turlari bor.

Usta – o'z kasbini yaxshi biladigan va boshqalarga o'rgata oladigan shaxs.

Shogird-ustaning rahbarligida hunar o'rgatuvchi shaxs. Hozirgi kunda ba'zi kishilar bolalarning ahloqiy tarbiyasi yomonligidan shikoyat qiladilar. Bunga o'quvchilarning bo'sh vaqti to'g'ri tashkil etilmaganligi, maxsus to'garaklarda qatnashmasligi sabab bo'lmoqda.

Shuning uchun yoshlarining tarbiyasi buzilib ketishini oldini olish maqsadida, avval ularni maktablardagi yoki maktabdan tashqari muassasalardagi to'garaklarga qatnashishlarini ta'minlash yoki xalq ustalariga qadimiy an'analarimizga ko'ra «Eti sizniki suyagi bizniki» qabilidagi urf-odat bo'yicha biriktirib qo'yilishi lozim.

Yer yuzida 50000 dan ortiq kasb bo'lib, barchasi odamlar uchun xizmat qiladi. O'quvchi yoshlar shu hunardan bir nechasini o'rganib, vijdonan halol mehnat qilish, el-yurt orasida o'z kasbini mohir ustasi bo'lishga, ya'ni «usta» degan nomni olishga harakat qilish kerak.

Ota-bobolarimiz «Bir yigitga yetmish hunar oz» – deb bejiz aytmaganlar. Hunar o'rganib, ilmu odob egasi bo'lgan odam hayotda o'z o'rnini topadi. Mehnat qilish va uni elga manzur qilishning ham o'ziga yarasha odobi bor.

O'quvchilarga hunarni afzalligini singdirishda quyidagi tavsiyalarga e'tibor bering: har bir ishni halol bajarib, oxiriga yetkazing «Mendan ketguncha egasiga yetguncha» – tariqasida ish qilmang, ishni qo'l uchida qilishdan saqlaning. Chunki bunday odamlarning xalq ichida obro'-e'tibori ketadi. Hunarsiz kishi foydasiz bo'lib, na birovga foydasi tegmaydi. Hunarsiz, kasb-korsiz kishining tirik murdaga o'xshatishi ham mumkin. Agar sizga biror hunarli kishi uchrasa, uni mahkam ushlang, uning hunarini yaxshilab o'rgansangiz, aslo kam bo'lmaysiz. Hunar ado bo'lmas boylikdir. Xalqimiz asrlar davomida hunar haqida to'plagan tajribalarini, axloqiy va falsafiy fikrlarni qisqa satrlarda badiiy ifoda etganlar. Bunday qisqa satrlarda bir dunyo mahnolar mujassamlashgan. Bir donishmand farzandlariga shunday pandu-nasihati qilgan ekan. Aziz o'g'illarim, hunar o'rganinglari, zero ki molu dunyo e'tiqod yo'q va oltin qo'lda safarda hatarli. Qaroqchi o'g'irlab ketadi, yoki egasi yeb-ichib tamomlaydi. Ammo hunar qaynar buloq, tunganmas davlatdir, agar hunarmand molidan maxrum bo'lsa, qayg'usi yo'qdir, chunki hunarning o'zi davlatdir. Hunarmand qayerga borsa qadrlanadi va to'ridan joy oladi. Hunarsiz odam esa mashaqqat chekadi, og'ir ahvolga tushib tilamchilik qiladi. Olim fazillardan Xurramiy aytadi «Bir qari chol kishi har vaqt yoshlarga: «Bolalarim, yoshlikni g'animat biling, faqat o'yin-kulgi, kayf-safo bilan yoshlik

davringizni zoye etmang. O'qing, o'rganing, ilimli, hunarli bo'ling. Agar yoshlik davringizda o'zingizni tutib qolmasangiz, keyin qattiq pushaymon qilasiz, lekin foyda bermaydi». – deb nasihat qiladi. Shu hurmatli cholning nasihatlariga amal qilgan yoshlar baxtli saodatli bo'ladilar. Qadimda Hunar muqaddas sanalgan. Har bir xalq kelajak avlodlariga o'zidan qoldirgan takrorlanmas hunarlari bilan qadrlangan.

Yoshlarimizga har-xil qiyinchiliklarga bardosh berib o'zbek hunarmandchiligini o'rgatib kelayotgan, milliy an'ana tariqasida davom ettirib kelayotgan ustalar kam emas.

Bugungi kunda o'zbek milliy an'analarini qayta tiklab, yoshlarni hunar o'rgatishga yo'llash dolzarb vazifalaridan sanaladi.

Milliy hunarmandchiligimiz rivojlanayotgan hozirgi kunda usta-shogird munosabatlari zamonaviy tarzda rivojlanmoqda. Ammo yoshlarimiz orasida bir usta ozgina yaxshilik qilsa darxol uni ustoz deb qoladiganlari topiladi. Aslidachi? Usta «Ustoz» degan burchga loyiqmi «Ustoz»ning vazifalari nimalardan iborat. Qadimgi ustozlar shogirdlariga qanday ta'lim, tarbiya berganlar kabi savollarga javob topishga qiynalib qoladilar.

Qadimda har bir hunar muqaddas xisoblanib, xunarga nisbatan hurmat, e'zozlash munosabatiga amal qilib kelganlar.

Ota-bobolarimiz ustoz va shogirdlar uchun o'ziga xos odob ahloq, maxsus qonun-qoidalar, urf odatlari, duolari, milliy an'analar, metodikalari, tamoyillari bo'lib, ularga qathiy rioya qilingan.

2.2 § Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasi haqida

Ta'lim va tarbiyani milliy istiqlol g'oyalari asosida yuksak darajaga ko'tarish, davrimizning qat'iy talabi hamda jamiyatning ijtimoiy tarmog'i sifatida pedagoglarga katta mas'uliyat yuklaydi.

O'quv mehnati asosida barcha o'quv fanlari mazmuni asosida mehnatning nazariy asoslari va mehnatga munosabat, uning amaliy ahamiyati singari vazifalar o'quvchilarga o'rgatiladi. O'z-o'ziga xizmat, sinfdan tashqari va otaliq tashkilotlarning mehnat maydonlarida, sexlarda mehnatning amaliy ko'nikmalari bilan qurollantirish ta'minlanadi.

O'tmishga nazar tashlaydigan bo'lsak, o'zbek mutafakkirlarining olib borgan tadqiqotlari va amalga oshirgan kashfiyotlarida ham insonlarni odobli, mehnasevar, vatanparvar qilib tarbiyalash yo'l-yo'riqlarini ko'rsatib o'tganlar.

Jumladan, Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli-tuman hunar sohiblarining hammasiga hafsala, qunt va e'tibor bilan maslahat berib, ularga homiylik qilganlar. Navoiy: "Inson bo'lib dunyoga keldingmi, biror kasbni egalla, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan", deb ta'kidlaganlar.

Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror kasb egasi bo'lganlar. Masalan, Shayxul Mashoyix Abu Said Xarroz – etikdo'z, Shayx Muhammad Sakko – mashhur pichoqchi bo'lib, boshqalarni hunar o'rgatishga da'vat etganlar. Xoja Bahovuddin Naqshband aytadilar: "Dil bayotu dast ba kor", ya'ni: diling Ollohda qo'ling doim mehnatda bo'lsin.

Insoniyat qadr-qimmatini mehnatda, bilim va hunarga tayanishda, birovga xor bo'lmaslikda deb bilgan Sa'diy shunday ta'lim beradi:

O'z mehnatidan non yegan kishi,

Hotam minnatidan ozod yoz-qishi.

Muqaddas kitob – "Avesto"da ham mehnat moddiy boyliklar manbai bo'lgani uchun emaas, balki u mehnatni asosan axloqiy jihat, yaxshilik manbai

deb bilganligi uchun insonlarni mehnat qilishga chaqiradi. Xalq pedagogikasida yoshlikda egallangan hunar toshga o'yib yozilgan hikmatdur, - deb ta'kidlanadi.

Hunarning nechog'li zarur yekanligi qator rivoyatlar, maqollar, ertaklar, dostonlarda ham o'z aksini topgan. "Oltin baliq", "Sirli gilamcha", "Baliqchi bola", "Ikki naqqoshning ishi" kabi ertaklar, "Rustam", "Ziyod", "Hasanxon" kabi dostonlar shular jumlasidandir.

Darhaqiqat, xalqimizning ertak, rivoyat, dostonlari hamda o'tmishdagi olimlarimizning merosini chuqur o'rganib, uni ta'lim va tarbiya jarayoniga tadbiq etish har bir ma'naviyatli va ijodkor mutaxassislarning, muallimlarning muqaddas burchidir. Shuning uchun ham o'zbek xalq pedagogikasining ustozlik-murabbiylik an'anasini o'rganish, o'quvchi yoshlarni tarbiya qilish, jumladan, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlarini tarbiyalash, xalq pedagogikasi an'analarning zamonaviy usullarini amaliyotda qo'llash ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, zamonaviy tarbiyada o'z mohiyatini yo'qotmagan ertak, maqol kabi janrlar xalq pedagogikasi kamolotida asosiy o'rinda turadi. Jumladan:

Qunt bilan o'rgan hunar

Hunardan rizqing unar.

Hunari yo'q kishining

Mazasi yo'q ishining.

Hunar toshdan gul undirar.

Hunar va bilim tunganmas mulk.

Mehnatdan kelsa boylik

Turmush bo'lar chiroylik.

Mehnat kishini ulug'laydi

kabi maqollar yoshlarni mehnasevarlik ruhida tarbiyalash bilan birga ularni kasb-hunar egallashga da'vat etishda asosiy o'rin egallaydi. Sinfdan tashqari tadbirlarda mazkur tarbiya vositalaridan o'quvchilarning kasb-hunarga qiziqishini tarbiyalash, mehnatga psixologik tayyorlash, mehnat faoliyatini hissiy-irodviy ishtiyoqini hosil qilish zarurligini chuqur anglashga ko'maklashadi.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, bu tarbiya shakllari sinfdan va maktabdan tashqari tadbirlar an'ana va odatga aylangan hamda jamoa fikri bilan qo'llab-quvvatlab borilganda, o'quvchilarda mehnatga muhabbat, mehnatkash kishilarga hurmatda bo'lish fazilatlarini namoyon bo'ladi. Tadbirlarni uyushtirishda quyidagi psixologik-pedagogik asoslarga amal qilish zarur:

- O'quvchilarda jamoa manfaati uchun mehnat qilishga qiziqishni shakllantirish;
- Mehnat qilish ehtiyoji va zaruriyatini rivojlantirish;
- Mustahkam iroda sifatlarini tarbiyalash;
- Mahalla, jamoatchilik tarbiyasini tarkib toptirish;
- Oilada mehnat, kasb-kor, hunar madaniyati haqida tushunchalarni shakllantirish;
- O'quvchilarning ruhiyatiga va yosh xususiyatlariga mos munosabatda bo'lish;
- O'quvchilar jinsini hisobga olish va ularning ruhiga mos ta'sir o'tkaza olish.

Xulosa qilib aytganda, kasb-hunar tushunchalarini his etishga qaratilgan mehnat tarbiyasi jarayonidagi shakl va vositalardan, Sharq mutafakkirlarining mehnat tarbiyasi haqidagi o'gitlaridan samarali foydalangan holda o'quvchilarning kasb-hunarga qiziqishlari tarbiyalab borilsa, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning ma'lum bir bosqichini amalga oshirishda o'z hissamizni qo'shgan bo'lamiz.

2.3. § O'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda mutafakkirlar merosidan foydalanish

Mustaqil taraqqiy etayotgan mamlakatimiz asosiy vazifalaridan biri maktab o'quvchilariga hunar o'rgatishning milliy-an'anaviy asoslarini ishlab chiqish va ularni hayotga tadbiq etishdir. Buning uchun avvalambor, hunar nima, hunarmand kim, hunarmandchilik deganda nimani tushunasiz degan savollarga javob berishimiz lozim.

Hunar – muayyan tayyorgarlikni talab yetadigan va tirikchilik manbai bo'lgan ijodiy mehnat faoliyatidir;

Hunarli – biror hunarni puxta egallagan shaxs;

Hunarmand – biror hunar turi bilan shug'ullanuvchi shaxs;

Hunarmandchilik – deganda mayda hajmda qo'lda buyumlar ishlab chiqarish tushuniladi. Hunarmandchilikning asosiy belgilari: oddiy mehnat qurollari yordamida bajarilishi va ishlab chiqarishning yakka xarakterdaligidir.

Usta – o'z kasbini yaxshi biladigan va boshqalarga o'rgata oladigan shaxs;

Shogird – usta rahbarligida hunar o'rganuvchi shaxs.

Hozir ko'pchilik maktablarda bolalarning axloqiy tarbiyasi yomonligidan shikoyat qiladi. Bunga o'quvchilarning bo'sh vaqtlari to'g'ri tashkil yetilmaganligi, biror hunar o'rgatish uchun ustalarga shogird tushmaganligi, maxsus to'garaklarga qatnashmasliklari sabab bo'lmoqda. Shuning uchun yoshlarni maktab, maktabdan tashqari muassasalardagi to'garaklarga, xalq ustalariga qadimiy an'ana bo'yicha “Yeti sizniki, suyagi bizniki” qabilida biriktirib qo'yish eng samarali vositalardan biridir.

Donolar hunar haqida shunday nasihat qiladilar: “Aziz o'g'lonlarim! Hunar o'rganinglar, zero, molu-dunyoga e'tiqod, oltin-kumush safarda xatarlidir. Qaroqchi o'g'irlab ketadi yoki egasi yeb-ichib tamomlaydi. Ammo hunar qaynar buloq, tugamas davlatdir. Hunarmand qayerga borsa qadrlanadi va uyning to'ridan joy oladi. Hunarsiz odam esa hamisha mashaqqat chekadi, tilanchilik qiladi”.

Hunarmandchilik har xil oddiy mehnat qurollari yordamida xomashyodan turli mahsulotlar ishlab chiqarish: shundan mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi. Yirik sanoat ishlab chiqarishi vujudga kelishga qadar keng tarqalgan, ayrim sohalari keyinchalik ham saqlanib qolgan. Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, kishilik jamiyati rivoji oqibatida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqqan, texnika rivoji bilan aloqador holda takomillashib borgan, turli ixtisosliklar (kulolchilik, duradgorlik, teimrchilik, misgarlik, binokorlik, toshtaroshlik, o'ymakorlik, kashtado'zlik, tikuvchilik, to'quvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagorlik, zardo'zlik, bo'yoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va boshqalarga) ga ajralib borgan.

Bizning o'rganishimiz jarayonida xalq hunarmandchiligi hisoblangan (sandiqsozlik, o'ymakorlik, ganchkorlik) yoshlarga tabaqalashgan holda yondashish, kasb tanlash masalalariga ko'mak berish, shogirdning o'z qobiliyatini imkon qadar oshirish yo'llarini ko'rsatish kabi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Yosh avlodga kasbiy ta'lim-tarbiya berish jarayonini mukammallashtirish uchun kasb-hunar pedagogikasining umumbashariy yutuqlari bilan birgalikda milliy pedagogikamizning yutuqlari, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining pedagogik qarashlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb yetadi.

“Bugun bizning oldimizda shunday tarixiy imkoniyatlar paydo bo'ldiki, - degan edi Prezidentimiz I.A.Karimov, - biz bosib o'tgan yo'limizni tanqidiy baholab, milliy davlatchiligimiz negizini aniqlab, buyuk madaniyatimiz tomirlariga, qadimiy merosimiz tomirlariga qaytib, o'tmishdagi boy an'analarni yangi jamiyat qurilishiga tadbiiq etmog'imiz kerak” (I.A.Karimov. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. – T.: O'zbekiston, 1995. – 9 b.). shu ma'noda o'quvchilarni kasbga yo'naltirishda, ayniqsa, milliy hunarmandchilik va zamonaviy industrial kasblarda o'ziga xos mehnat mazmuniga e'tibor qaratish talab etiladi. Buyuk ajdodlarimiz o'z asarlarida har bir hunarga xos fikrlarni ifodalaganlar. Shulardan biri bunday degan edi: “Yey farzand, agar oqil, dono bo'lay desang, hunarmand bo'lishni o'yla, hunarmandchilik sababidan izzat-

hurmatga erishasan, agar hunardan bebahra bo'lsang, quruq soyasiz daraxtga o'xshab qolasan. Yey farzand, aqlu farosatli va ilmiy hunarli kishilar bilan do'st bo'l. Hunarsiz kishida xosiyat bo'lmaydi. Mehnatdan, ilmu-hunar o'rganishdan uzoqlashma". Axloqshunos olim Majid Havoiy hunarmandchilik to'g'risida bunday degan edi: "Kasb va hunarmandlarni e'zozla, hunarmandchilikka ruju qo'ygan xalqning hurmat va e'tibori oshadi". Payg'ambar Dovut alayhissalom temirchilik, Al-Forobiy bog'bonchilik, shoir Sakkokiy pichoqchilik, shoir Zavqiy esa mahsido'zlik bilan tirikchilik o'tkazgan. Bobomiz Xo'ja Bahovuddin Naqshband ham hunarmandchilik bilan shug'allanib, Turkistonda birinchilardan bo'lib odamlarni hunar o'rganishga va hunarmandchilik bilan shug'ullanishga chorlagan.

Bugun Sharq mutafakkirlarining kasbiy ta'lim-tarbiya usullariga qayta-qayta murojaat qilishimiz zaruriyatga aylanmoqda. Sharqning qomusiy olimlari pedagogika va kasbiy pedagogika muammolariga kasb ta'limi-tarbiyasining maqsadlari, mazmuni, shakli va usullariga doimo e'tibor bilan qaraganlar. Ular aqliy va jismoniy mehnat jarayonida shaxsning shakllanishiga qat'iy ishonganlar. Al-Kindiyning fanlar klassifikasiyasida kasbiy ta'limida muntazamlilik va davriylik yetakchi bo'lishligi ta'kidlanadi. Sharq mutafakkirlari xalqimiz ma'naviyatini, oilada yoshlar tarbiyasining yaratuvchanlik rolini chuqur his qilgan holda, ularning dono fikrlarini asarlari orqali ifodalaganlar.

Ahmad Donish bilim va hunar egallamay, o'zining nasl-nasabi bilan maqtanib yuradigan yoshlarni qattiq tanqid qiladi. Uning fikricha, bunday yoshlar biror ijodiy fazilatga ega emas, ular hosil bermaydigan mevali daraxtga o'xshaydi, undaylarning jamiyatga foydasi tegmaydi, aksincha, zararli ta'sir ko'rsatadilar.

Boshqa buyuk Sharq mutafakkirlari mehnat va kasb to'g'risida quyidagi fikrlarni bildirishgan:

Alisher Navoiy: "Umrni zoye etma mehnat qil, mehnatni saodatning kaliti bil".

Xusrav Dexlaviy: "Ba'zi kun yoshlar safida bo'zla ammo, ish tadbirini keksadan izla", "O'ylasang hayoting salohatini, o'ylagin mehnatning ham mohiyatini".

Al-Beruniy: “Har shirin jon qilsa harakat, harakatga qarab topar barakat”. Shunga o’xshash misralarni Sharq mutafakkirlari asarlarida juda ko’plab topishimiz mumkin.

Yangi avlodlar mehnat tarbiyasi vositasida ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy hayotning turli sohalarida qatnashishga tayyorlanadilar. Fan, texnika, texnologiya, madaniyat, ishlab chiqarish, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy munosabatlarning uzviy holatda rivojlanib borishiga qarab kishilarning tajribasi ham ortib, xilma-xil bo’lib boradi. Bu yesa ana shu tajribani yosh avlodga o’rgatishni qiyinlashtiradi.

Sharq allomalari, donishmandlari hayotni boshqarishda, ayniqsa, tarbiya sohasida ajoyib, foydali maslahatlar berganlar. Ular inson bu hayotda “men baxtiyorman” deb o’tishi uchun o’zining qobiliyati va imkoniyatlariga qarab, sevgan kasbini to’g’ri tanlashi kerak ekanligini o’z asarlarida ta’kidlaganlar.

Tajribalardan ma’lumki, yaxshi kasb-hunar tarbiyasini olmagan o’quvchi bilan ishlash ancha muammolarning kelib chiqishiga sabab bo’ladi. Buning asosiy ildizi oiladagi “Ota-kasb” va “Ustoz-shogird” kabi ijobiy muhit yaratilishi, ota bilan onaning hamkorligining mavjudligidan kelib chiqadi. Shu o’rinda A.Rudakiyning: “Har kimki hayotdan olmasa ta’lim, unga o’rgata olmas hyech bir muallim” degan misralarini keltirish mumkin.

Shunday ekan, biz har birimiz hayotdan ta’lim olib, kelajagimiz bo’lgan yosh avlodlarni mustaqil davlatimizning ishonchli a’zolari qilib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosidan foydalanishimiz muhim ahamiyat kasb yetishini anglab olishimiz zarur.

2.4 § Bo'lajak o'qituvchilarga tavsiyalar

Ustozning ham shogirdga qo'yadigan talablari, vazifalari va burchlari bo'lgan.

Xalq hunarmandchiligida ustozlarning o'ziga yarasha shaxsiy va kasbiy fazilatlarining o'z mezoni-o'lchovi bo'lgan. Shu mezon asosida ustaga ijobiy yoki salbiy baho berganlar. Bu shaxsiy fazilatlar tarkibiga sahiylik, odoblilik, mehr-shavqatlilik, marhamatlilik, ochiq yuzlik, oq ko'ngillik, sabr-toqat, talabchanlik, to'g'ri so'zlik, pokizalik va poklik kabilar kirgan.

Shogirdlardan ba'zan ayrim kamchiliklar o'tib turadi. Ustozning vazifasi ularning kamchiliklarini takrorlanishiga yo'l qo'ymaslik uchun shogirdlarga yordam berish. Ustozning kechira olishi oliyjanoblilik va olimlarga xos sifatdir. «Kichiklardan adashish kattalardan kechirish» – deb bejiz aytishmagan.

Ustozning kasbiy fazilatlarini. Ustozning kasbiy fazilatlariga xunariga qiziqishi, o'z hunarini yoshlarga sidqi dildan o'rgatish, o'z hunariga yangilar kiritishi, shu hunarni o'zidan keyin yaxshi, sodiq shogirdlariga qoldirish va boshqalar kiradi.

Siz yuqoridagi tavsiyalarga o'z faoliyatingiz misolida murojat qilib ko'ring? Sizning shogirdingiz bormi? Ular milliy hunarmandchilik yo'nalishidagi ko'rik tanlovlarda ishtirok etdimi? Siz ta'lim tarbiya berayotgan sinfdagi o'quvchilar ichida shogirdlaringiz bormi? O'quvchilarning hammasi matematik yoki fizik yoki biolog yoki filolog yoki o'qituvchigina bo'lmaydiku. Shuning uchun shogird chiqarmagan ustoz u haqiqiy ustoz emasligini bilasizmi? shu bois shogird tayyorlashga harakat qiling. Ustoz shogird uchun ham ota-ona ekanligini unutmang:

Ustozlik – bu kelajak istiqboli uchun meros qilib qoldiriladigan boylikdir. Bu boylikning qadr qiymati shu qadar buyukki, u odamni mahnaviy jihatdan boy qilib, qalbni baxtli, ilohiy nurga to'ldiriladi.

Boshlang'ich sinfda o'qiydigan jajji bolalar bilan suhbatlashib ko'ring, ularning iqtidorlilari shu yoshdayoq ustozga mehr qo'yib ulgurganlari topiladi.

Mehnat ta'limida juda katta imkoniyatlar bor. Ya'ni shogird tayyorlashga «Ustoz» so'ziga berilgan ta'rifga e'tibor bering, agar siz oliy ma'lumotli mehnat ta'limi o'qituvchisi bo'lsangiz:

Ustoz – muayyan predmet, fan, bilim, sohada betakror olim, pedagog, o'qituvchi mutaxassis, o'z yo'nalishi bo'yicha barcha yangiliklardan boxabar, hayotda o'z o'rnini topgan, mavqeyi, salohiyati va maktabiga ega: olim, fizilo, oqil, komil, o'rnak bo'ladigan, o'zining ilg'or tajribasiga ega va kelajakni ilmiy tasavvur qiladigan, ilmli, bilimli, hamma tomonlama tan olingan maslaxatgo'y inson.

Dunyoda biror kimsa yo'qki, uning ustози bo'lmasa. U xukumat raxbarimi, buyuk allomami «Vazir yoki shifokormi, qo'li gul kosibmi qo'yinki, barcha-barchaning ustози va hayot yo'lini yoritib turuvchisi bo'ladi. siz o'zingizni ustozlik baxti sohibi deb bilsangiz, quyidagilarni unutmang:

- «O'zbekiston kelajagi buyuk davlat» g'oyasi sizning har kungi faoliyatingiz uchun dasturamal bo'lsin va shu buyuk xalq davlatga munosib shogirdlar tayyorlang;
- o'quvchi yoshlarni O'zbekistonning rivojlantirishining ma'naviy axloqiy negizlari asosida tarbiyayalashga harakat qiling;
- sizning shogirdlaringiz tayyorlangan milliy hunarmandchiligimiz namunalarini, maxsulotini chet elliklar sotib olishga, o'z uylarida bo'lishga havas qilsinlar. Samarqand, Buxoro, Xivaga kelayotgan chet ellik sayyohlar «Usto» birlashmasi kabi O'zbekiston yoshlari tayyorlagan amaliy san'at buyumlarini sotib olayotgani aniq misolku;
- shogird sizning obro'yingiz va ishlaringiz davomchisi ekanligini unutmang;
- jamiyatimiz taraqqiyoti va farovonligimiz ustozlarning bilim saviyasi va kasbiy maxoratiga bog'liq, proporsional ekanligini unutmang;
- siz O'zbekistonning porloq kelajagi uchun ma'sulsiz;

XULOSA

Xulosa qilib aytganda xunarmandchilik Sharq xalqlarining kadimiy kadriyati bo'lib, u asrlar davomida ma'naviyati, o'y-xayollari orzu-istaklarini o'zida ifodalab kelayotgan san'at hisoblanadi. Uning o'ziga xos milliylik xususiyatlari, ta'limiy-tarbiyaviy imkoniyatlari, usta-shogird an'analari o'rtasidagi axloq odob mezoni, madaniyati, yosh avlodda xunarmandchilik kasbiga mehr-muhabbatini o'stirishda muhim ahamiyatga egadir.

Milliy xunarmandchilik hamda amaliy san'atini yanada taraqqiy ettirish borasida O'zbekiston Respublikasi xukumati, muxtaram Prezidentimiz Islom Karimov doimiy g'amxurlik qilib kelmokdalar. Bu borada birqancha davlat manfaatiga molik bo'lgan Farmon va Qarorlar joriy etildi. Jumladan, Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 27 sentyabr 1996 yildagi "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi xuzuridagi "Oltin meros" xalqaro xayriya jamg'armasini qullab-quvatlash to'g'risida"gi Qarorida "...o'tmish madaniyatimizga oid kadimiy qo'lyozmalar, tarixiy xujjatlar, xalk xunarmandchiligi, amaliy san'at namunalari va tarixiy, madaniy qimmatga molik boshka yodgorliklarni mamlakatimizda, xorijda izlab topish va o'rganish, ulardan ulkan merosimizning uzviy qismi sifatida foydalanish" kabi ko'rsatmalar berilgan. Shunday ekan hozirgi kun vazifalaridan biri - milliy xunarmandchilik, amaliy san'at soxasidagi ijodiyotni yanada takomillashtirish, uni jahon halqlarining e'tiboriga molik ravishda taraqqiy ettirishdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat. 2008 y.
2. Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxassislar taramiyot omili. -T.: O'zbekiston, 1995. -23 b.
3. Alekseyev V.Ye. Pedagogicheskiye osnovy obucheniya texnicheskomu tvorchestvu uchashixsya srednix proftexuchilits. Avtoref. diss....dokt. led. Nauk, v vide nauchnogo doklada. - T., 1990. - 40 s.
4. Alekseyev V.Ye. Pedagogicheskiye problemy razvitiya texnicheskogo tvorchestva molodeji. -T.: "FAN", 1980. - 152 s.
5. Altshuller G.S. Nayti ideyu. - Novosibirsk: Nauka, 1986. - 209 s.
6. Altshuller G.S. Professiya - poisk novogo. -Kiyev: Kartya Moldovenyaska, 1985.-68 s.
7. Altshuller G.S, Selyuiciy A.B. Knylya dlya Ikara: Kak reshat izobretatelskiye zadachi. - Petrazavodsk. Kareliya, 1980 . - 224 s.
8. Amelina N.S. Uchebno-issledovatel'skaya deyatel'nost studentov pedagogicheskogo vuza. Diss. ... kand.ped.nauk. -Kiyev, 1981.-173 s.
9. Anastazi A. Psixologicheskoye testirovaniye. - M.:Pedagogika,-1982. 336 s.
10. Andreyev V.I. Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti. Osnovy pedagogiki tvorchestva. Izd. Kazanskogo Universiteta, 1988. 240 s
11. Andrianov P.N. Maktab o'quvchilari texnik ijodkorligini rivojlantirish // O'quvchilarning texnik ijodkorligi. Tuzuvchi P.N Andrianov. -T : "O'qituvchi", 1989. 128 b.
12. Asatryan AT. Razvitiye tvorcheskix sposobnostey;: shkolnikov v krujka stansii yunyx texnikov. - M.: 1987.

13. Vorobyev A.I., Limanskiy S.A. Texnicheskoye konstruirovaniye i modelirovaniye. Uchebnoye posobiye dlya studentov **IPF** yedinstutov i uchashixsya peduchiliщ. -T.: O'qituvchi, 1990. -110 s.
14. Gorskiy V.A. Texnicheskoye tvorchestvo shkolnikov. M.: Prosvekeniye, 1981. 96s.
15. Gyunter K. Vvedeniye v differensialnuyu psixologiyu ucheniya : Per.s nem/ Pod. Red. I.V. Ravich - Шyerbo. - M.: Pedagogika, 1987.- 176 s.
16. Davlatov K. Mexnat va kasb ta'lim-tarbiyasidan amaliy mashg'ulotlar. - T.: O'qituvchi, 1995. 267 b.
17. Dmitriyev Yu.A., Persianov P.M. Izobretatelstvo - tvorchestvo. -L.: Lenizdat, 1983.-96 s.
18. Dushkov B.A., Smirnov B.A., Terexov A.A. Injenerno-psixologicheskiye osnovы konstruktorskoy deyatelnosti. -M. : "Выsshaya shkola", 1990. 265s.
19. Zoyirov K.A. Politexnicheskiye osnovы formirovaniya konstruktorsko-texnologicheskix znaniy i umeniy budukix uchiteley truda (s primeneniye kompyuternoy texniki). Diss....kand.ped.nauk.-T.,1993. 138 s.
20. "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari" to'g'risidagi qonun. //O'zbekiston ixtirochilar va rasionalizatorlar jamiyatining Respublika Kengashi. Rasmiy xujjatlar tuplami. № 2.-T.,1994 . 4-28 b.
21. Kalinin M.M. Predmet izobretatelstva. -M.: VNIPI. 1996.- 191 s.
22. Kachnev V.I., Magzumov P.T. Tvorcheskaya i texnicheskaya konstruktorskaya deyatelnost v trudovoy podgotovke shkolnikov (metodicheskiye rekomendatsii). T.: UzNIIPN, 1990. -58 s.
23. Kudryavsev A.V. Obzor metodov sozdaniya novyx texnicheskix resheniy. -M. VNIPI, 1988. -53 s.
24. Kudryavsev V.T. Formirovaniye tvorcheskix sposobnostey cheloveka: problemy metodologii. // Sovremennyye problemy teorii tvorchestva/ Pod red. G.Ya.Busha. -M.: NPO "Poisk", 1992. s. 41-55.

25. Razvitiye u shkolnikov konstruktorskogo tvorchestva na urokax trudovogo obucheniya. Metod, rekom. /Sost. Kachnev V.I., Chijov G.A./ NII TO i PO APN SSSR.-M., 1984. -15 s.
26. Razu*,,)vskiy V.G. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'rganish. - T.: "O'qituvchi", 1978. 285 b.
27. Salamatova SM. Formirovaniye u studentov konstruktorskix znaniy i umeniy v prosesse trudovoy podgotovki na xudojestvenno- graficheskix fakultetax pedagogicheskix institutov. Diss....kand.ped. nauk. -M., 1985. 184 s.
28. Stolyarov Yu.S. Modelirovaniye v prosesse izobretatel'nogo tvorchestva. - Shkola i proizvodstvo. - M.: Pedagogika, 1986. № 11. s.13-17
29. Stolyarov Yu.S. Razvitiye texnicheskogo tvorchestva shkolnikov: opyt i perspektivy. -M.: Prosveshcheniye, 1983. -197 s
30. Talызина N.F., Gabay TV. Puti i vozmozhnosti avtomatizatsii uchebnogo prosessa. M.: MGU. 1977. 67 s.
31. Tepliskiy AX. Molodym novatoram ob izobretatel'stve i ratsionalizatsii. - Kiyev: "Texnika", 1987. 104 s. (s.29-46).
32. Turakulov X.A., Zoyirov K.A. Talabalarining konstruktorlik texnologik bilim va malakalarini shakllantirishda kompter texnikasidan foydalanish. - T., 1993. 36 b.
33. Turakulov X.A., Sharipov LU.C. Talabalar ixtirochilik ijodkor-ligini rivojlantirish. Uslubiy tavsiyanoma. -Jizzax, 1998. 36 b.
34. Umronxujayev A. Maktabda chizmachilik o'qitishni takomillashtirish. - T.: "Ukituvchi", 1993. -152 b.
35. Sharipov Sh.S Ixtirochilik masalalarining kuyilishi va ularni yechish uslubi.// "Xalkta'limi" jurnali, 1998 yil №5 .117-119 b.
36. Sharipov Sh.S. Milliy ta'lim tizimini shakllantirishda dasturlashtirilgan ta'lim imkoniyatlari. // «Ta'lim muammolari» jurnali, № 3, 1999. -s.22-24.